

DİN VEYA İNANÇ TOPLULUKLARININ
TÜZEL KİŞİLİĞİ HAKKINDA
KILAVUZ İLKELER

AGİT
DKİHB

Norveç Helsinki Komitesi (Norwegian Helsinki Committee – NHC), merkezi Oslo’da bulunan ve insan haklarının uygulamada korunmasını sağlamak amacıyla 1977 yılından beri faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. Bu amaçla izleme, raporlama ve eğitim faaliyetlerinde bulunur ve demokratik yapıları destekler. NHC’nin çalışmaları Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı kapsamında kabul edilmiş insan hakları belgelerini temel alır. Orta Asya da dahil olmak üzere birçok ülkede projeler yürütmektedir.

İnanç Özgürlüğü Girişimi Türkiye’de düşünce, din veya inanç özgürlüğüne dair konuları izleme ve bu konudaki hukuki standartları ve izleme raporlarını ilgili tüm paydaşların kullanımına sunma amacıyla Eylül 2011’de çalışmalarına başlamıştır. Bu süreçte Birleşmiş Milletler nezdinde Evrensel Periyodik İnceleme ve İnsan Hakları Komitesi ve Avrupa Konseyi insan hakları koruma mekanizmaları kapsamında Türkiye’de düşünce, din veya inanç özgürlüğünün korunmasına ilişkin raporlar düzenlemiş ve görüş sunmuştur. Mart 2013 itibarıyla Norveç Helsinki Komitesi’nin desteğiyle, izleme ve raporlama etkinliklerini içeren İnanç Özgürlüğü Hakkını İzleme Projesi ile çalışmalarını sürdürmektedir.

NORWEGIAN
HELSINKI COMMITTEE

Bu yayın Norveç Dışişleri Bakanlığı
katkısıyla yayınlanmıştır.

Baskı: Anadolu Ofset T: 90 - 212 - 567 89 92/3 Davutpaşa Cad. Emintaş Kazım Dinçkol San. Sit.
No. 81/87 Topkapı İstanbul Ekim 2015

DİN VEYA İNANÇ TOPLULUKLARININ
TÜZEL KİŞİLİĞİ HAKKINDA
KILAVUZ İLKELER

AGİT-DKİHB (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu)

VENEDİK KOMİSYONU

Bu belge ilk olarak AGİT tarafından Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bölümü için 2014 yılında Guidelines on Legal Personality of Religious or Belief Communities adıyla yayınlanmıştır. Belgenin Türkçe çevirisi, Norveç Helsinki Komitesi tarafından hazırlanan ve yayınlanan resmi olmayan bir çeviridir. Burada ifade edilen görüşler ve verilen bilgiler DKİHB'nin politika ve pozisyonunu yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş	4
Kısaltmalar	6
I. BÖLÜM	7
Genel olarak din veya inanç özgürlüğü ve izin verilen sınırlamalar	7
II. BÖLÜM	13
Dinini veya inancını topluca açıklama özgürlüğü	13
III. BÖLÜM	17
Din veya İnanç Kuruluşları	17
IV. BÖLÜM	33
Din veya İnanç Toplulukları veya Kuruluşlarının İmtiyazları	33
EK	37
Din veya inanç özgürlüğü alanında seçilmiş AGİT taahhütleri	38

Giriş

AGİT katılımcısı Devletler 1989 Viyana Belgesi'nin 16.3. paragrafında "mensup oldukları Devletin anayasal çerçevesi içerisinde inançlarını yaşayan veya yaşamaya hazır olan inanç topluluklarının, söz konusu ülkede bu türden topluluklara sağlanan statünün kendilerine de tanınması yönündeki taleplerini karşılamayı" taahhüt etmişlerdir.

Bu taahhüt AGİT bölgesindeki birçok din ve inanç topluluğu açısından hayata geçirilmiş bulunmaktadır. Ne var ki, birkaç AGİT katılımcısı Devlet açısından bu taahhüdün gerçekleştirilmesi noktasında hem hukuk hem de uygulama düzeyinde halen birtakım güçlükler mevcuttur. Özellikle, zorunlu tescil sistemlerinin yanı sıra tüzel kişilik kazanma önündeki fiili ve hukuki engeller pek çok din veya inanç topluluğunun haklarını olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

2004 yılında DKİHB ile Venedik Komisyonu bu konuyu ve bununla ilişkili başka birçok başlığı *Din veya İnanç hakkındaki Mevzuatın İncelenmesine yönelik Kılavuz İlkeler*'de ele almaya çalışmıştır.¹ O tarihten bu yana, başka bölgesel ve evrensel uluslararası insan hakları kuruluşları da bu konuda birçok beyan, görüş ve karar açıklamış bulunmaktadır. Bu nedenledir ki, DKİHB ve Venedik Komisyonu tarafından bu alanda yaratılmış kılavuz ilkelerin güncellenmesi mantıklı görünmüştür. Bu karar 2013 yılında Kiev'de alınan ve AGİT katılımcısı Devletleri "kişilerin ve din topluluklarının din veya inançlarını yaşaması konusunda AGİT taahhütleri ve uluslararası yükümlülüklerle uygun olmayan sınırlamalar getirmekten kaçınmaya" davet eden Bakanlar Konseyi Kararı ile daha da pekiştirilmiştir.

Bu Kılavuz İlkelerin amacı, sivil toplum temsilcileri de dahil olmak üzere, din veya inanç özgürlüğü alanında mevzuat geliştirme ve uygulamasına katılan aktörlerin ellerinin altında din veya inanç topluluklarının tanınması konusunda uluslararası asgari standartları içeren bir temel ölçüt belgesi bulunmasını sağlamaktır. Bu belge devletler ile din veya inanç toplulukları arasındaki yerleşik anlaşmaları sorgulamayı değil, bu yönde bir isteğe sahip olan toplulukların tüzel kişilik kazanmak konusunda adil bir fırsata sahip olmasını ve getirilen kriterlerin ayrımcılık içermeyen bir tarzda tatbikini sağlayacak bir yasal çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır. Bu belge din ve inanç örgütlerinin tescil ve tanınma meselelerini etraflıca ele almakta ve 2004 tarihli Kılavuz İlkelerin "Din/inanç örgütlerinin tescilini düzenleyen yasalar" başlıklı II.F bölümünü tamamlamaktadır. Öte yandan 2004 Kılavuz İlkeleri de geçerliliğini tümüyle korumaktadır.

Bu belgede yer alan Kılavuz İlkeler sivil toplum temsilcileri ve devlet yetkilileriyle sürdürülen yoğun iştişarelerin ürünüdür. Bu belgenin çeşitli versiyonlarını hazırlamak üzere geri bildirimler elde etmek amacıyla Kiev (3 Eylül 2013), Varşova (26 Eylül 2013), Astana (10 Ekim 2013) ve Brüksel'de (24 Ekim 2013) çok farklı bilgi ve deneyimlere sahip 90'dan fazla katılımcıyı bir araya getiren dört yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, AGİT bölgesi içerisinde Şubat 2013'te görevlendirilmiş 12 bağımsız uzmandan kurulu bir organ olan DKİHB İstişari Uzmanlar Heyeti'nden de belge hakkında görüş alınmıştır. Kılavuz İlkeler ayrıca, BM Din veya İnanç Özgürlüğü Özel Raportörü Profesör Heiner Bielefeldt'in bu alandaki değerli çalışmalarından da yararlanmıştı. Elinizdeki belgenin hazırlanması sürecinde uzmanlıklarını esirgemeyen görüş bildiren tüm sivil toplum temsilcilerine, akademisyenlere, devlet yetkililerine ve diğer kişilere teşekkürlerimizi sunarız.

¹ Şu adresten erişilebilir: <http://www.osce.org/odihr/13993>.

Bu Kılavuz İlkeler 16 Haziran 2014 tarihinde Venedik Komisyonu'nun internet sitesinde yayınlanmıştır.² Şimdi bu kaynağın gözden geçirilmiş versiyonunu sizlere sunmanın gururuyla, bu yayının sağlanmasına ön ayak olduğu için eski DKİHB Direktörü Büyükelçi Janez Lenarčič'e teşekkürlerimizi sunarız.

Bu belgenin geniş bir kullanım alanı bulmasını ve tüm din ve inanç topluluklarına elde etmek istedikleri statüyü elde etme konusunda yardımcı olarak, herkesin din veya inanç özgürlüğünden tam anlamıyla ve hak ettikleri itibarla yararlanabilmesini sağlamasını umuyoruz.

Michael Georg Link
DKİHB Direktörü

Dr. Gianni Buquicchio
Venedik Komisyonu Başkanı

2 Venedik Komisyonu tarafından 13-14 Haziran 2014 tarihinde gerçekleştirilen 99. Genel Kurulunda kabul edilmesinin ardından DKİHB tarafından gözden geçirilmiştir.

Kısaltmalar

AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AmİHS	Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
BM-ECOSOC	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
BM ÖR	Birleşmiş Milletler Din veya İnanç Özgürlüğü Özel Raportörü
CCA	Kiliseler ve Dini Cemaatler Kanunu
DKİHB	AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme

I. BÖLÜM

Genel olarak din veya inanç özgürlüğü ve izin verilen sınırlamalar

1. Din veya inanç özgürlüğü, uluslararası belgelerde³ ve AGİT taahhütlerinde⁴ tanınmış olduğu üzere temel bir haktır. Uluslararası standartlar herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahip olacağını dile getirmektedir.⁵ Bu hak kişinin dinini veya inancını tek başına veya başkalarıyla birlikte topluca, kamuya açık veya kapalı şekilde ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle açıklama özgürlüğünü de içerir.⁶
2. “Din” ve “inanç” terimleri geniş bir şekilde yorumlanacaktır.⁷ Din veya inanç özgürlüğünün uygulanması açısından din veya inancın öz-tanımı bir başlangıç noktası oluşturmakla birlikte, yetkili merciler elbette ki bu terimlerin belirli bir örnek bakımından gerçekten geçerli olup olmadığını tespit amacıyla birtakım objektif şekli kriterlerin tatbiki konusunda belirli bir yetkiye sahiptir.⁸ Dolayısıyla din veya inanç özgürlüğünün tatbiki sadece geleneksel dinler ve inançlar veya bu geleneksel görüşlere benzer kurumsal özellik veya uygulamalara sahip olan dinler ve inançlar ile sınırlı değildir.⁹ Din veya inanç özgürlüğü teist olan ve olmayan inançların yanı sıra ateist inançları ve herhangi bir din veya inanç açıklamama özgürlüğünü de korumaktadır.¹⁰

-
- 3 Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS), 18. madde; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), 9. madde; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (AmİHS), 12. madde; ve AB Temel Haklar Şartı, 10. madde.
 - 4 Viyana Toplantısı (Helsinki Konferansı Üçüncü İzleme Toplantısı) Sonuç Belgesi, Viyana, (bundan böyle: Viyana 1989), paragraf 11, 16, 17 ve 32; 1990 AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi (bundan böyle: Kopenhag 1990), paragraf 9.4; 1994 AGİK Budapeşte Belgesi: Yeni Dönemde Gerçek bir Ortaklığa Doğru (bundan böyle: Budapeşte 1994), paragraf 27; AGİT On Birinci Bakanlar Konseyi Toplantısı Belgesi, Maastricht, 2003 (bundan böyle: Maastricht 2003), paragraf 9.
 - 5 MSHS 18(1). madde, AİHS, 9(1). madde, AmİHS 12(1). madde, Kopenhag 1990, paragraf 9.4; AB Temel Haklar Şartı, 10. madde.
 - 6 MSHS 18(1). madde; AİHS, 9(1). madde, AmİHS 12(1). madde, Kopenhag 1990, paragraf 9.4.
 - 7 BM İnsan Hakları Konseyi, *Inanç veya Din Özgürlüğü Özel Raportörü Raporu*, 22 Aralık 2011, A/HRC/19/60 (bundan böyle: BM ÖR Tanıma Raporu), paragraf 38; *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, Venedik Komisyonu tarafından 92. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 12-13 Ekim 2012), paragraf 34.
 - 8 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 31.
 - 9 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı (UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, 35 (1994)), paragraf 2; *Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the law making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin kanun taslağı ve ceza kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun, idari suçlar kanunu ve Ermenistan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Kutsal Ermeni Apostolik Kilisesi arasındaki ilişkilere ilişkin kanun hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2011)028, Venedik Komisyonu tarafından 88. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 14-15 Ekim 2011), paragraf 22-24; *Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşlar kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun ve ceza kanununda değişiklik yapan kanunlar; idari suçlar kanunu ve hayır kurumları kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak İhtiyati Görüşü], CDL-AD(2010)054, Venedik Komisyonu tarafından 85. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 17-18 Aralık 2010), paragraf 43; AİHM 15 Haziran 2010, *Grzelak/Polonya*, Başvuru No. 7710/02, paragraf 85; AİHM 25 Mayıs 1993, *Kokkinakis/Yunanistan*, Başvuru No. 14307/88, paragraf 31; ve AİHM 18 Şubat 1999, *Buscarini ve Diğerleri/San Marino*, Başvuru No. 24645/94, paragraf 34.
 - 10 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı (UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, 35 (1994)) paragraf 2; *Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşlar kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun ve ceza kanununda değişiklik yapan kanunlar; idari suçlar kanunu ve hayır kurumları kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak İhtiyati Görüşü], CDL-AD(2010)054, paragraf 46-47.

3. Din veya inanç özgürlüğü, başta ifade özgürlüğü,¹¹ toplanma ve örgütlenme özgürlüğü¹² ve ayrımcılık yasağı¹³ olmak üzere diğer insan hakları ve temel özgürlüklerle sıkı bağlar içerisindedir.
4. Kişinin din veya inancını değiştirme hakkı da dahil olmak üzere,¹⁴ kendi seçtiği bir dine veya inanca sahip olması yahut böyle bir din veya inancı benimsemesi hiçbir sınırlamaya tabi tutulamaz.¹⁵
5. Din veya inancını açıklama özgürlüğü ancak aşağıdaki kriterlerden her birinin yerine getirilmesi suretiyle sınırlanabilir:
 - A. Sınırlama kanunla öngörülmektedir;¹⁶
 - B. Sınırlama kamu güvenliğini, (kamu) düzeni(ni), sağlığı veya ahlakı¹⁷ ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşımaktadır;¹⁸
 - C. Sınırlama bu amaçlardan birine ulaşılması için gerekli ve güdülen amaçla orantılıdır;¹⁹
 - D. Sınırlama ayrımcı amaçlarla getirilmemekte veya ayrımcılık içeren bir tarzda uygulanmamaktadır.²⁰
6. Sınırlamalar din veya inanç özgürlüğünü geçersiz kılacak şekilde uygulanmamalıdır.²¹ İzin verilebilir sınırlama hükümlerinin kapsamı yorumlanırken, devletler uluslararası belgeler kapsamında güvence altına alınan hakları koruma ihtiyacı üzerinden hareket etmelidir.²²

11 Bkz. örneğin *Report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief, Asma Jahangir, and the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Doudou Diène, further to Human Rights Council decision 1/107 on incitement to racial and religious hatred and the promotion of tolerance* [İnsan Hakları Konseyi'nin ırk ve din temeline dayalı nefretin kışkırtılması ve hoşgörünün teşvikine ilişkin 1/107 sayılı kararına istinaden din veya inanç özgürlüğü Özel Raportörü Asma Jahangir'in ve ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve ilgili hoşgörüsüzlük biçimlerine ilişkin Özel Raportör Doudou Diène'in Raporu], 20 Eylül 2006, UN Doc. A/HRC/2/3, paragraf 40-43.

12 AİHM 26 Ekim 2000, *Hasan ve Çavuş/Bulgaristan*, Başvuru No. 30985/96, paragraf 62.

13 *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Macaristan'da vicdan ve din özgürlüğü hakkı ve kiliselerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkındaki 2011 tarihli ve CCVI sayılı Kanun hakkında Görüş], CDL-AD(2012)004, Venedik Komisyonu tarafından 90. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 16-17 Mart 2012), paragraf 19.

14 AİHS, 9(1). madde; Kopenhag 1990, paragraf 9.4; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 5; *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR*, [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 31.

15 MSHS, 18(2). madde; AİHS, 12(2). madde; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 8; ; *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR*, [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 28 ve 30.

16 MSHS, 18(3). madde; AİHS, 9(2). madde ; AİHS 12(3). madde; Kopenhag 1990, paragraf 9.4; AİHM 30 Haziran 2011 *Association les Témoins de Jehovah/Fransa*, Başvuru No. 8916/05, paragraf 66-72.

17 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin ifade ettiği üzere, "ahlak kavramı birçok farklı toplumsal, felsefi ve dinsel gelenekten kaynaklanmaktadır; dolayısıyla, ahlaki korumak amacıyla din veya inancı açıklama özgürlüğüne getirilen sınırlamalar sadece tek bir gelenekten kaynaklanan ilkelere dayandırılmamalıdır" (BM İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 8).

18 MSHS, 18(3). madde; karşı. AİHS 9. madde, sınırlama gerekçelerinin sayısını "kamu güvenliği gerekleri, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması" ile sınırlandırmaktadır; karşı. AİHS, sınırlama gerekçelerinin sayısını "kamu güvenliği, düzeni, sağlığı veya ahlaki ve başkalarının hak ve özgürlükleri" ile sınırlandırmaktadır.

19 MSHS, 18(3). madde; AİHS 12. madde; AİHS 9(2). madde ("demokratik bir toplumda ... için gerekli olan...").

20 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 8.

21 A.g.b.

22 A.g.b.

7. Bir sınırlamanın “kanunen öngörülmüş” olması için, söz konusu sınırlamanın çerçevesini çizen yasal hükmün hem yeterince erişilebilir, hem de öngörülebilir nitelik taşıması şarttır. Bunun için sınırlamanın, kişi veya toplulukların –gerekirse uygun tavsiyeleri alarak– kendi davranışlarını düzenlemesini sağlamaya yetecek netlikte ifade edilmesi gerekir. İç hukukun bu şartları karşılayabilmesi için, kamu yetkililerinin insan hakları ve temel özgürlüklere yönelik keyfi müdahalelerine karşı bir hukuki koruma tedbiri sağlaması şarttır. Temel hakları etkileyen hususlarda yürütmeye kontrolsüz yetki sağlayacak şekilde ifade edilmiş bir yasal takdir yetkisi tanınması hukukun üstünlüğüne aykırı olacaktır. Bu nedenledir ki, kanunun yetkili makamlara tanınan söz konusu takdir yetkisinin kapsamını ve uygulanma biçimini yeterince açık bir şekilde belirtmesi şarttır.²³ Ayrıca sınırlamaların belirli kişilere veya gruplara geçmişe dönük ya da keyfi bir şekilde uygulanmaması; yahut kanun olarak öne sürülen ancak kanunun ne gerektirdiğine dair adil bir bildirimde bulunmayan veya keyfi uygulamalara imkân veren bir genişliğe sahip olan kurallar dayatmaması da gerekmektedir.²⁴
8. Sınırlamalar sadece din veya inanç özgürlüğü ile ilgili hükümlerde öngörülen amaçlar doğrultusunda getirilebilecektir ve uluslararası belgelerde dile getirilmeyen gerekçelere dayanan sınırlamalara –bu gerekçeler başka insan haklarına veya temel özgürlüklere yönelik kısıtlamalar bakımından mazur görülse dahi– izin verilmeyecektir.²⁵
9. Sınırlamalar din veya inanç özgürlüğü hükümlerinde belirtilen sınırlama gerekçeleri ışığında gerekli olmalıdır. Bir sınırlamanın gerekli olması için, dayandırıldığı hususi ihtiyaç ile doğrudan bağlantılı ve orantılı olması şarttır.²⁶ Müdahale acil bir toplumsal ihtiyaca tekabül etmeli ve güdülen meşru amaçla orantılı olmalıdır.²⁷ “Acil toplumsal ihtiyaç” kavramı dar bir şekilde yorumlanacaktır; yani sınırlamalar sadece “yararlı” veya “arzu edilebilir” olmakla kalmayıp, “gerekli” de olmalıdır.²⁸ Bir müdahalenin orantılı olabilmesi için, kamu politikasının hedefi ile buna ulaşmak amacıyla kullanılan araçlar arasında rasyonel bir bağlantı bulunması, genel kamu yararının gerektirdikleri ile kişinin temel haklarının korunması gereklilikleri arasında adil bir denge gözetilmesi, sınırlama

23 AİHM 26 Ekim 2000, Hasan ve Çavuş/Bulgaristan, Başvuru No. 30985/96, paragraf 84; *Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the law making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin kanun taslağı ve ceza kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun, idari suçlar kanunu ve Ermenistan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Kutsal Ermeni Apostolik Kilisesi arasındaki ilişkilere ilişkin kanun hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2011)028, paragraf 35.

24 Birleşmiş Milletler, Ekonomik ve Sosyal Konsey (UN-ECOSOC), *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmedeki Sınırlama ve Askıya Alma Hükümleri hakkında Siracusa Prensipleri*, U.N. Doc. E/CN.4/1985/4, Annex (1985), paragraf B(i) 15-18; *Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief* [Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB Danışma Konseyi'nin Ortak Görüşü], CDL-AD(2008)032, Venedik Komisyonu tarafından 76. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 17-18 Ekim 2008), paragraf 6.

25 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 8.

26 A.g.b.

27 AİHM 25 Kasım 1996, *Wingrove/Birleşik Krallık*, Başvuru No. 17419/90, paragraf 53.

28 AİHM 14 Haziran 2007, *Svyato-Mykhaylivska Parafiya/Ukrayna*, Başvuru No. 77703/01, paragraf 116; AİHM 17 Şubat 2004, *Gorzelik ve Diğerleri/Polonya*, Başvuru No. 44158/98, paragraf 94-95.

gerekçesinin ilgili ve yeterli nitelik taşıması ve mümkün olan en az müdahaleyi içeren araçların kullanılması şarttır.²⁹

10. Devletin izni din veya inanç özgürlüğünün kullanılması açısından bir koşul olarak dayatılamaz. Din veya inanç özgürlüğü, ister tek başına ister başkalarıyla birlikte topluca, ister kamuya açık isterse de kapalı şekilde açıklansın, hakkın sahibi kişi ve topluluklar olduğundan ve bu hak resmi bir izne tabi bulunmadığından, önceden tescil edilme veya benzeri başkaca usullere tabi kılınması mümkün değildir.³⁰ Bu aynı zamanda, aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere, tescil ettirilmemiş faaliyetlerin hukuken yasaklanması ve müeyyidelerle karşılaşmasının da uluslararası standartlarla bağdaşmadığı anlamına gelmektedir.

29 UN-ECOSOC, *Siracusa Prensipleri*, paragraf A 10-14; *Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the law making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin kanun taslağı ve ceza kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun, idari suçlar kanunu ve Ermenistan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Kutsal Ermeni Apostolik Kilisesi arasındaki ilişkilere ilişkin kanun hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2011)028, paragraf 36. Ayrıca bkz. *Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşlar kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun ve ceza kanununda değişiklik yapan kanunlar; idari suçlar kanunu ve hayır kurumları kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak İhtiyati Görüşü], CDL-AD(2010)054, paragraf 35.

30 AIHM 13 Aralık 2001, *Bessarabia Metropolitan Kilisesi/Moldova*, Başvuru No. 45701/99, paragraf 128-130; *Din veya İnanç Özgürlüğü Özel Raportörü Heiner Bielefeldt'in Raporu*, UN Doc. A/HRC/19/60, paragraf 25-41.

II. BÖLÜM

Dinini veya inancını topluca
açıklama özgürlüğü

11. Yukarıda belirtildiği üzere, bireyler din veya inanç özgürlüğünden tek başına veya toplu olarak yararlanır. Bu belgede, din veya inanç özgürlüğünü kullanmak amacıyla başkalarıyla birlikte topluca hareket eden bireyler "din veya inanç toplulukları" olarak anılacaktır. Kendi ulusal hukuk düzenleri içerisinde *tüzel kişilik* tanınmış olan din veya inanç toplulukları ise "din veya inanç kuruluşları" olarak anılacaktır.
12. Uluslararası insan hakları hukuku din ve inançların başkalarıyla birlikte topluca açıklanma biçimleri bakımından geniş bir yelpazeyi koruma altına almaktadır. Bir din veya inancı açıklama özgürlüğü, ibadet özgürlüğünü ve kişinin dinini veya inancını öğretme, uygulama ve gereklerini yerine getirme özgürlüğünü içermektedir. Bu açıklama biçimleri arasında önemli ölçüde örtüşmeler söz konusu olabilir.
13. *İbadet özgürlüğü*, bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla, bir din veya inançla bağlantılı bir şekilde toplanma özgürlüğünü³¹ ve toplulukların din veya inancın doğrudan ifadesi anlamına gelen tören ve ayinlerin³² yanı sıra bunların ayrılmaz bir parçasını oluşturan, serbestçe erişilebilen ibadet yerlerinin inşası ve muhafazası,³³ tören kuralları ve nesnelere kullanım ve simgelerin teşhiri gibi çeşitli uygulamaları gerçekleştirme özgürlüğünü³⁴ kapsamaktadır.
14. Din veya inancı *uygulama ve gereklerini yerine getirme özgürlüğü*, bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla, törensel edimlerin yanı sıra, perhiz kurallarına uyma³⁵, ayırt edici kıyafetler giyme veya başörtüsü takma³⁶, hayatın belirli aşamalarıyla ilişkilendirilen ayinlere katılma³⁷ ve bir grubun dinini uygularken geleneksel olarak belirli bir dili kullanması³⁸ gibi âdetleri ve ayrıca uygun hayır kuruluşları veya insani kuruluşlar kurma ve sürdürme özgürlüğü ile tatil ve istirahat günlerine riayet edilmesini³⁹ kapsamaktadır.
15. *Din veya inancı uygulama ve öğretme özgürlüğü*, bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla, kendi hiyerarşik ve kurumsal yapılarına göre örgütlenme,⁴⁰ kendi personelini, Devlet ile arasında serbest iradeyle kabul edilmiş her türlü düzenlemenin yanı sıra kendi gereklilikleri ve standartlarına göre seçme, atama ve değiştirme⁴¹ hakkı gibi dini toplulukların temel işlerini yürütmesi bakımından gerekli işlemleri; ruhban okulları ve dini okullar kurma özgürlüğünü;⁴² uygun kurumlarda din personeli eğitime özgürlüğünü;⁴³ bir din veya inancın dini tören veya gelenekleriyle bağlantılı olarak gereken akideleri ve materyalleri yeterli miktarda üretme, edinme ve kullanma hakkını;⁴⁴ dini topluluk,

31 BM Genel Kurulu, *Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri*, 25 Kasım 1981, A/RES/36/55, paragraf 6(a).

32 BM İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 4.

33 Viyana 1989, paragraf 16.4; BM Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri, paragraf 6(a).

34 BM Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri, paragraf 6(h).

35 BM İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 4.

36 A.g.b.

37 A.g.b.

38 A.g.b.

39 BM Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri, paragraf 6(b) ve 6(h).

40 Viyana 1989, paragraf 16.4.

41 Viyana 1989, paragraf 16.4; BM Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri, paragraf 6(g); BM İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 4.

42 BM İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 4.

43 Viyana 1989, paragraf 16.8.

44 BM Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri, paragraf 6(d).

kurum ve kuruluşların dini yayın ve materyaller üretme, ithal etme ve dağıtma hakkını;⁴⁵ ebeveynlerin çocuklarının alacağı din ve ahlak eğitiminin kendi itikatlarıyla bağdaşır nitelikte olmasını sağlama özgürlüğü⁴⁶ de dahil olmak üzere her bireyin kendi tercih ettiği dilde, tek başına veya başkalarıyla birlikte topluca, bu amaç için uygun yerlerde dini eğitim verme ve alma hakkını;⁴⁷ kişi ve kurumlardan gönüllü mali veya başkaca bağışlar isteme ve alma hakkını⁴⁸ ve ulusal ve uluslararası seviyelerde, seyahat, hac ve toplantılara ve başkaca dini etkinliklere katılım da dahil olmak üzere,⁴⁹ din ve inanç ile ilgili konularda kişiler ve topluluklar ile iletişim kurma ve sürdürme özgürlüğü⁵⁰ kapsamaktadır.

16. Yukarıda belirtildiği üzere, din veya inancın başkalarıyla birlikte topluca açıklanma özgürlüğü, insanlara bu hakkın sahibi olarak tanınmış olup, zorunlu tescil usulleri veya başkaca başvuru yolları kullanılarak ön bir sınırlamaya tabi tutulamaz.⁵¹ İşte bu nedenden ki, din veya inanç özgürlüğünün burada sayılan çeşitli açıklanma biçimlerine yönelik her türlü sınırlama I. Bölümde dile getirilen katı kriterleri karşılamak durumundadır.

45 Viyana 1989, paragraf 16.10; BM Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri, paragraf 6(c) ve 6(d).

46 Viyana 1989, paragraf 16.7.

47 Viyana 1989, paragraf 16.6.

48 Viyana 1989, paragraf 16.4; BM Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri, paragraf 6(f); *Opinion on the Draft Law on the insertion of amendments on Freedom of Conscience and Religious Organisations in Ukraine* [Ukrayna Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar hakkındaki Kanun Taslağında yapılan değişikliklere ilişkin Görüş], CDL-AD(2006)030, Venedik Komisyonu tarafından 68. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 13-14 Ekim 2006), paragraf 34.

49 Viyana 1989, paragraf 32.

50 BM Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine dair Bildiri, paragraf 6(i).

51 AİHM 12 Mayıs 2009, *Masaev/Moldova*, Başvuru No. 6303/05, paragraf 26; *Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the law making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin kanun taslağı ve ceza kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun, idari suçlar kanunu ve Ermenistan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Kutsal Ermeni Apostolik Kilisesi arasındaki ilişkilere ilişkin kanun hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2011)028, paragraf 69; *Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief* [Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB Danışma Konseyi'nin Ortak Görüşü], CDL-AD(2008)032, paragraf 89.

III. BÖLÜM

Din veya İnanç Kuruluşları

17. II. Bölüm’de belirtildiği üzere, uluslararası insan hakları hukuku din veya inanç topluluklarına tüzel kişiliği olup olmadığına bakmaksızın koruma sağlamaktadır. Ancak din veya inanç toplulukları, hukuki alanda işlem yapabilmeyi sağlamak amacıyla din veya inanç kuruluşları kurmayı tercih edebilir. Bu belgenin amaçları bakımından “din veya inanç kuruluşları” ulusal hukuk düzeni içerisinde müstakil tüzel kişiler olarak tanınan din veya inanç topluluklarıdır. Ulusal hukuk tüzel kişilik tanınmasını birkaç farklı isimle anıyor olabilir ve din veya inanç topluluklarının ulusal hukuk düzeni içerisinde tüzel kişi olarak faaliyet gösterebilmesini sağlamak üzere çeşitli yasal teknikler kullanıyor olabilir. Din veya inanç topluluklarının kendi istekleri üzerine tüzel kişiliğe erişimini sağlama yükümlülüğünü hayata geçirmek amacıyla hangi yöntem tercih edilirse edilsin, devletler yürürlükteki ulusal mevzuatlarının bu bakımdan taraf oldukları uluslararası insan hakları belgelerine ve altına girmiş oldukları diğer uluslararası taahhütlere uygun olmasını ve ayrıca tüzel kişiliğe erişim elde etmenin din veya inanç toplulukları açısından diğer gruplar veya topluluklar açısından olduğundan daha güç kılınmamasını sağlamak durumundadır. Bu bölümde söz konusu uluslararası yasal çerçeve daha ayrıntılı bir şekilde açıklanırken, farklı devletlerden örnek uygulamalara da yer verilecektir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde birey veya "özel bir amaçla birleşmiş ve belirli bir isim altında faaliyette bulunmasına müsaade edilen bireylerden oluşan cemiyetler" kanun kapsamında "kişi" olarak nitelendirilebilir (*Pembina Consol. Silver Mining & Mlling Co./Pennsylvania Eyaleti*, 125 U.S. 181, 189, 8 S. Ct. 737, 741, 31, L. Ed. 650 (1888)). Bu itibarla bireylere, teşkilatlara veya ticari kuruluşlara tüzel kişilik atfedilebilir. Dolayısıyla din toplulukları tüzel kişilik elde etmek için ticari kuruluşlar (dernekler, şahıs şirketleri, genel ortaklıklar, sınırlı sorumlu ortaklıklar ve sınırlı sorumlu şirketler gibi) veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlar (genellikle dernek biçiminde örgütlenmiş olan) tesis edebilir. Ticari kuruluşlar ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar kuruldukları eyaletin yasaları uyarınca yönetilir. ABD'deki inanç topluluklarının çoğu, vergi muafiyeti sağlayan avantajlı statü ve muamelelerden yararlanabilmek amacıyla geçerli eyalet yasaları ve federal Milli Gelir Yasası (örn. 26 U.S.C. § 501(c)) uyarınca kâr amacı gütmeyen kuruluş biçiminde örgütlenmektedir.

Estonya'da, anayasa altı seviyede din ve inanç topluluklarının tüzel kişiliği konusunu Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar Kanunu ve Kiliseler ve Dini Cemaatler Kanunu (CCA) ile düzenlenmektedir. CCA'ya göre bir dini birlik medeni hukuka göre tüzel kişidir. Kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. CCA beş farklı dini kuruluş öngörmektedir: (1) kiliseler; (2) dini cemaatler; (3) cemaat birlikleri; (4) manastırlar; ve (5) dini dernekler. Dini cemaat (veya cemaat birliği) Hristiyan inancını veya başka herhangi bir dini (veya inancı) benimseyen gerçek kişilerden oluşan bir birlik olabilir. Aynı şey manastırlar açısından da geçerlidir. Din topluluklarının faaliyetleri bakımından uygun bir yasal biçim tercih etmeleri önünde hiçbir esaslı sınırlama bulunmamaktadır.

İspanya'da, dini topluluklar açısından elverişli bulunan birbiriyle bağlantılı üç tüzel kişilik biçimi mevcuttur:

- a) "*Confesiones religiosas*", cemaatler, kiliseler ve dini topluluklar bakımından temel tüzel kişilik biçimidir;
- b) "*Entidades religiosas*" muteber "*confesiones religiosas*"ın belirli bir bölgesel, derneksel veya yapısal bileşenlerine tüzel kişilik tanır. Bir "*confesión religiosa*"nın "semineri", "episkoposluk bölgesi", "yerel cemaat veya kilise", "bölge dairesi" hukuki işleri kolaylaştırmak bakımından İspanya hukuku kapsamında pekâlâ bir "*entidad religiosa*" olabilir.
- c) "*Federaciones religiosas*" belirli müşterek özelliklere (dogma, tarihsel köken vb.) sahip bir grup "*confesiones religiosas*"dan oluşan federasyonlardır. Ayrıca "*Federaciones de entidades religiosas*" da mevcuttur.

Bunun yanı sıra, her türlü din veya inanç topluluğu devletin Dernekler Siciline sıradan bir dernek olarak kaydolabilir.

18. Din veya inanç topluluklarının özerk varlığının demokratik bir toplumda çoğulculuk açısından elzem nitelik taşıdığını ve din veya inanç özgürlüğünün sağladığı korumanın tam merkezinde yer alan bir husus olduğunu belirtmek gerekir.⁵² Sadece bu toplulukların örgütlenmesi ile değil, toplulukların tüm aktif üyelerinin ifade özgürlüğü hakkını etkili bir şekilde kullanılabilmesi ile de doğrudan bağlantılıdır. Topluluğun örgütsel yaşamı din veya inanç özgürlüğü tarafından korunmazsa, kişinin din özgürlüğüne ilişkin diğer tüm hususlar savunmasız hale gelecektir.⁵³ Karşılıklı menfaat içeren bir alanda topluca hareket edebilmek amacıyla bir tüzel kişilik tesis etme ehliyeti örgütlenme özgürlüğünün en önemli veçhelerinden biri olup, bunun yokluğu halinde söz konusu hak herhangi bir anlamdan yoksun kalacaktır. Bir dini topluluk kuruluşu söz konusu olduğunda, tüzel kişilik tanınmaması, Sözleşme'nin 9. maddesi kapsamında hem bizzat topluluk hem de topluluk içerisindeki bireysel üyeler tarafından kullanıldığı haliyle din özgürlüğü hakkına yönelik bir müdahale olarak da tespit edilmiş bulunmaktadır.⁵⁴ İşte bu nedendir ki AGİT katılımcısı Devletler, "mensup oldukları Devletin anayasal çerçevesi içerisinde inançlarını yaşayan veya yaşamaya hazır olan inanç topluluklarının, söz konusu ülkede bu türden topluluklara sağlanan statünün kendilerine de tanınması yönündeki taleplerini karşılamayı" taahhüt etmişlerdir.⁵⁵
19. Uluslararası insan hakları hukuku kapsamında, bireyler tarafından din veya inanç temeline dayalı olarak oluşturulmuş bir birliğe devletin tüzel kişilik tanımını reddetmesi, örgütlenme özgürlüğü ışığında yorumlandığında din veya inanç özgürlüğü hakkının kullanımına yönelik bir müdahale teşkil etmektedir.⁵⁶ Yetkililerin bir grubu tescil etmeyi reddetmesi veya tanınmış tüzel kişiliği geri alması neticesinde hem bizzat grubun, hem de başkanları, kurucuları ve tek tek üyelerinin bundan doğrudan etkilendiği tespit edilmiş bulunmaktadır.⁵⁷ Bu nedendir ki, din veya inanç topluluklarına tüzel kişilik tanınmasının reddi, hem bizzat topluluk hem de topluluğun bireysel üyeleri tarafından kullanıldığı

52 AİHM 26 Ekim 2000, *Hasan ve Çavuş/Bulgaristan*, Başvuru No. 30985/96, paragraf 62; AİHM 9 Temmuz 2013, *Sindicatul "Păstorul Cel Bun"/Romanya*, Başvuru No. 2330/09, paragraf 136; AİHM 13 Aralık 2001, *Bessarabia Metropolitan Kilisesi/ Moldova*, Başvuru No. 45701/99, paragraf 118 ve AİHM 22 Ocak 2009, *Bulgar Ortodoks Kilisesi Kutsal Meclisi (Metropolitan Inokentiy) ve Diğerleri/Bulgaristan*, Başvuru No. 412/03 ve 35677/04, paragraf 103.

53 AİHM 26 Ekim 2000, *Hasan ve Çavuş/Bulgaristan*, Başvuru No. 30985/96, paragraf 62.

54 AİHM 1 Ekim 2009, *Kimlya ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 76836/01 ve 32782/03, paragraf 84.

55 Viyana 1989, paragraf 16.3.

56 AİHM 1 Ekim 2009, *Kimlya ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 76836/01 ve 32782/03, paragraf 84; AİHM 10 Haziran 2010, *Moskova Yehova Şahitleri ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 302/02, paragraf 101; AİHM 17 Şubat 2004, *Gorzelik ve Diğerleri/ Polonya*, Başvuru No. 44158/98, paragraf 52; ve AİHM 1 Temmuz 1998, *Sidiropoulos ve Diğerleri/Yunanistan*, Başvuru No. 26695/95, paragraf 31; *Opinion on Legal Status of Religious Communities in Turkey and the Right of the orthodox Patriarchate of Istanbul to use the adjective "Ecumenical"* [Türkiye'deki Dini Cemaatlerin Hukuki Statüsü ile İstanbul Ortodoks Patrikliği'nin "Ekümenik" Sıfatını Kullanma Hakkına İlişkin Görüş], CDL-AD(2010)005, Venedik Komisyonu tarafından 82. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 12-13 Mart 2010), paragraf 6 ve 9; *Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the laws making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin kanun taslağı ve ceza kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun, idari suçlar kanunu ve Ermenistan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Kutsal Ermeni Apostolik Kilisesi arasındaki ilişkilere ilişkin kanun hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD(2011)028, paragraf 64; AGİT/DKİHB ve Venedik Komisyonu, *Guidelines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief* [Din veya İnanç ile İlgili Mevzuatın Gözden Geçirilmesine İlişkin Kılavuz İlkeleri], 2004 (bundan böyle: 2004 Kılavuz İlkeleri), paragraf 8.

57 AİHM 10 Haziran 2010, *Moskova Yehova Şahitleri ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 302/02, paragraf 101; AİHM 15 Ocak 2009, *Radko Yurttaşlar Derneği ve Paunkovski/eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti*, Başvuru No. 74651/01, paragraf 53; AİHM 19 Ocak 2006, *Ilinden Birleşik Makedonya Örgütü ve Diğerleri/Bulgaristan*, Başvuru No. 59491/00, paragraf 53; AİHM 3 Şubat 2005, *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) ve Ungureanu/Romanya*, Başvuru No. 46626/99, paragraf 27; ve AİHM 31 Ağustos 1999, *APEH Üldözötteinek Szövetség ve Diğerleri/Macaristan (Dec.)*, Başvuru No. 32367/96.

haliyle⁵⁸ din veya inanç özgürlüğü hakkına yönelik bir müdahale olarak tespit edilmiş bulunmaktadır.⁵⁹

20. Tüzel kişilik statüsü hakkı din veya inanç özgürlüğünün tam anlamıyla hayata geçirilmesi bakımından can alıcı bir öneme sahiptir. Tüzel kişiliğe erişim olmadan bu alanda örgütlü cemaat yaşamının birçok kilit unsuru imkânsız veya son derece güç hale gelmektedir. Bunlar arasında, banka hesabı açtırmak ve cemaate, üyelerine ve malvarlıklarına yargısal koruma sağlamak;⁶⁰ dini yapıların mülkiyetinin devamlılığını sağlamak; yeni dini yapılar inşa etmek; okullar ve yüksek öğrenim kurumları kurmak ve işletmek; dini âdet ve törenlerinde kullanılan nesnelere daha yüksek ölçekte üretimini kolaylaştırmak; personel istihdam etmek; ve medya faaliyetlerine girişmek ve bunları yürütmek⁶¹ de yer almaktadır.

Hollanda'da tüzel kişiler, Medeni Kanun'un ("eşya hukuku söz konusu olduğunda, hukuken aksi öngörülmediği müddetçe, bir tüzel kişi bir gerçek kişi ile eşittir" hükmünü taşıyan) 2:5 maddesine göre, medeni hukukun ilgili kısımları (başta eşya hukuku olmak üzere) kapsamında gerçek kişilerle aynı hak ve yükümlülüklerle sahiptir. Dolayısıyla, tüzel kişiliği –bir dernek, vakıf veya nevi şahsına münhasır bir kilise kuruluşu olarak– kolayca elde edebilen dini topluluklar, başka hususların yanı sıra dava açmak, sözleşme akdetmek ve arazi kullanma izni için başvurularda bulunmak gibi yasal işlemlerde bulunabilmektedir. Bu bağlamda farklı tüzel kişilik kategorileri bulunmamaktadır; yani bu üç tüzel kişilik türünden biri kapsamında örgütlenmiş tüm dini gruplar bahsi geçen yasal işlemleri gerçekleştirebilmektedir.

21. Bu nedenden dolayı ki, bir din veya inanç topluluğuna tüzel kişilik tanımayı reddetmek için, Kılavuz İlkelerin I. Bölümünde dile getirilen katı koşullar kapsamında haklı bir gerekçeye dayanmak gerekecektir. Aynı zamanda, uluslararası insan hakları hukuku uyarınca, din veya inanç topluluklarının bunu istememesi halinde tüzel kişilik talep etmek konusunda zorunlu tutulmaması da gerekmektedir.⁶² Devlete tescil ettirip ettirmeme kararı tamamen dini bir tercih olabilir ve din veya inanç özgürlüğünden yararlanmak bir grubun tüzel kişilik statüsü talep etmiş veya elde etmiş olup olmadığına

58 AİHM 10 Haziran 2010, *Moskova Yehova Şahitleri ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 302/02, paragraf 101; AİHM 31 Temmuz 2008, *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas ve Diğerleri/Avusturya*, Başvuru No. 40825/98 paragraf 79–80 ve AİHM 13 Aralık 2001, *Bessarabia Metropolitan Kilisesi/Moldova*, Başvuru No. 45701/99, paragraf 105.

59 BM İnsan Hakları Komitesi 21 Ekim 2005, *Sister Immaculate Joseph and 80 Teaching Sisters of the Holy Cross of the Third Order of Saint Francis in Menzingen of Sri Lanka* [Sri Lanka Menzingen Saint Francis Kutsal Haç Kilisesi Başrahibesi Immaculate Joseph ve 80 Rahibe] / *Sri Lanka*, başvuru no: 1249/2004, paragraf 7.2.

60 AİHM 10 Haziran 2010, *Moskova Yehova Şahitleri ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 302/02, paragraf 102; AİHM 1 Ekim 2009, *Kimlya ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 76836/01 ve 32782/03, paragraf 85; AİHM 31 Temmuz 2008, *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas ve Diğerleri/Avusturya*, Başvuru No. 40825/98 paragraf 66; AİHM 13 Aralık 2001, *Bessarabia Metropolitan Kilisesi/Moldova*, Başvuru No. 45701/99, paragraf 118; AİHM 3 Nisan 2008, *Koretskyy ve Diğerleri/Ukrayna*, Başvuru No. 40269/02, paragraf 40 ve AİHM 16 Aralık 1997, *Canea Katolik Kilisesi/Yunanistan*, paragraf 30 ve 40–41; *Opinion on the Draft Law regarding the Religious Freedom and the General Regime of Religions in Romania* [Romanya'da Dini Özgürlük ve Dinlere Yönelik Genel Rejim hakkındaki Kanun Taslağına ilişkin Görüş], CDL-AD(2005)037-e, Venedik Komisyonu tarafından 64. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 21–22 Ekim 2005), paragraf 23; *Opinion on the legal status of Religious Communities in Turkey and the right of the Orthodox Patriarchate of Istanbul to use the adjective "Ecumenical"* [Türkiye'deki Dini Cemaatlerin Hukuki Statüsü ile İstanbul Ortodoks Patrikliği'nin "Ekümenik" Sıfatını Kullanma Hakkına ilişkin Görüş], CDL-AD(2010)005, paragraf 68.

61 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 46.

62 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 58: "Devletler, insan hakları konusundaki evrenselci anlayış uyarınca, tüm bireylerin düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğünden, bu alanın tamamına ilişkin olarak bireylerin kendi sahip olduğu anlayış temeline dayalı bir şekilde yararlanabilmesini sağlamak durumundadır. Din veya inanç özgürlüğüne bir insan hakkı olarak saygı gösterilmesi idari tescil usullerine bağlı değildir, zira din veya inanç özgürlüğü Devlet'in herhangi bir onay işleminden bağımsız ve ondan önce gelen bir insan hakkı statüsüne sahiptir."

bağlı kılınmamalıdır.⁶³ Devletler, örneğin polis denetimi, gözetim, ibadet yerlerinin kapatılmasını da içeren kısıtlayıcı tedbirler, mallara el koyma, ekonomik yaptırımlar, hapis,⁶⁴ dini görevlilerin sundukları hizmetlere erişimin engellenmesi, dini yayınların dağıtımına ve bulundurulmasına getirilen kısıtlamalar ve kişinin başkalarını da kendi din veya inancına ikna etme özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar gibi birtakım uygulamalar getirmektedir. Bu ve benzeri tedbirlerin, sadece bir din veya inanç topluluğunun tüzel kişilik talep veya elde etmemiş olmasından ötürü dayatılması halinde uluslararası standartlara uygun olmayacağı açıktır.

63 *Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief* [Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB Danışma Konseyi'nin Ortak Görüşü], CDL-AD(2008)032, paragraf 26.

64 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 58.

İtalya'da, Medeni Kanun'un 36-38. maddeleri uyarınca dini toplulukların adi ortaklık (*associazione non riconosciuta*) biçiminde teşekkülü mümkündür. Bu en basit modeldir ve siyasi partiler ve sendikalar da bu yola başvurmaktadır. Bir topluluk bu şekilde tüzel kişilik kazanmasa da, dini topluluk kuruluş belgesini veya tüzüğünü herhangi bir devlet denetimine sunmaksızın tümüyle özgür bir şekilde hukuki ehliyet (mülkiyet konularında bağımsızlık ve bağış alabilme ve yasal işlem başlatabilme becerisi de dahil) elde etmektedir. Adi ortaklık oluşturmak çok basittir: En az üç üye, bir tüzük ve bir noter işlemi gerektirmektedir.

Estonya'da, tescil ettirilmemiş dini derneklerin faaliyetleri kanunen yasak değildir. Tescil ettirilmemiş kuruluşların yaşadığı başlıca dezavantaj kendisini tüzel kişi olarak takdim edememesi ve dolayısıyla bir dini tüzel kişiliğe tanınan hak ve korumaları kullanamamasıdır. Ancak yine de bir dini topluluk olarak anayasal koruma altındaki toplu din özgürlüğünden yararlanmaktadır. Tescil ettirilmemiş bir dini topluluğun birisinin evinde veya kiralanmış bir yerde dini toplantı veya tören yapması önünde hiçbir kısıtlama bulunmamaktadır. Kanuna göre, toplu din veya inanç özgürlüğü ancak kamu düzeni, sağlığı veya ahlakı açısından zararlı olması ve başkalarının hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi halinde kısıtlanabilir.

Almanya'da, bir dernek veya başka herhangi bir hususi tüzel kişilik biçimi kapsamında tescil ettirilmemiş dini topluluklar –tıpkı diğer tüzel kişiler gibi– tescil ettirilmemiş dernekler statüsündedir (tescil ettirilmemiş dernekler Alman Medeni Kanunu'nun 54. maddesi kapsamında düzenlenmektedir). Bu tür dernekler ticari olmayan ortaklık (*Gesellschaft bürgerlichen Rechts*) ile aynı haklardan yararlanmakta olup, kısmi hukuki ehliyete sahiptir; uygulamada mahkemeler, tescil ettirilmiş derneklere ilişkin hükümleri benzetme yoluyla bu topluluklar için de yaygın bir şekilde kullanmaktadır.

İrlanda'daki din veya inanç toplulukları ve cemaatleri, kural olarak, gönüllü adi ortaklık biçimindedir. Adi ortaklık belirlenebilir kurallarla bağlı ve belirlenebilir bir üyeliğe sahip olan bir insan topluluğudur. Kurallar, ortaklığın nasıl birleşip dağılabileceğini, ortaklığın ve kaynaklarının hangi şartlarla ve kimin kontrolü altında olduğunu belirler (bkz. O'Keefe/Cullen (1873) IR 7 CL 319 ve Devlet (Colquhoun)/D'arcy ve Diğerleri [1936] IR 641). Genelde ortaklığın mülkleri bizzat ortaklığa değil, müştereken üyelere ait olmaktadır. Adi ortaklık kendi adına davacı veya davalı konumunda bulunamaz. Adi ortaklıklar için hiçbir tescil şartı yoktur.

22. Tüzel kişilik elde etmek isteyen din veya inanç topluluklarının bunu yapabilmesini sağlamak için çeşitli yollar mevcuttur. Kimi ulusal hukuk sistemleri bunu mahkemeleri de içeren usullerle gerçekleştirirken, kimileri bir devlet kuruluşuna yapılacak bir başvuruyla sağlamaktadır. Her bir devlete göre değişmekte olup, din veya inanç toplulukları açısından elverişli birçok farklı tüzel kişilik biçimi bulunabilir; bunlar arasında ortaklıklar, şirketler, dernekler, vakıflar ve yanı sıra, din veya inanç topluluklarına özgü, nevi şahsına münhasır (*sui generis*) nitelikte çeşitli tüzel kişilik biçimleri yer almaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, dini derneklerin kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak tescili için Ana Sözleşme ve tüzük tesis etmesi gerekmektedir. Ana Sözleşme teşkilatın adını, adresini, tescil eden kuruluşu ve kâr amacı gütmeyen ve vergiden muaf olan amacını da içeren yapısal bilgileri kapsar. Tüzük ise teşkilatın kuralları ve prosedürlerini ortaya koyarken, çoğu zaman Yönetim Kurulu'nda görev yapacak kişileri ve bunların görev sürelerini; toplantıların ne zaman ve nasıl yapılacağını; ve yetkililerin görevlendirilme biçimlerini ayrıntılı biçimde belirtir. Kısacası, teşkilatın faaliyetlerini içerir. Kâr amacı gütmeyen bir kuruluş haline gelebilmek için din ve inanç topluluklarının bu tanıma işlemi için uygun eyalet kurumuna başvurması gerekmektedir. Ayrıca, federal vergiden muafiyet statüsü elde edebilmek için federal Milli Gelir Dairesi'ne 1023 veya 1024 sayılı Formu da ibraz etmeleri gerekmektedir. Çoğunlukla federal vergiden muafiyet statüsü tanındıktan sonra eyalet ve yerel vergiden muafiyet statüsü otomatik olarak verilmektedir.

"Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti"nde, Üsküp II. Asliye Mahkemesi kiliseler, dini cemaatler ve dini topluluklara ayrılmış Mahkeme Sicil Defterini tutma yetkisine sahiptir. Yetkili sicile kaydedilen veriler alenidir. Adalet Bakanı yetkili sicile başvuru formunun biçim ve içeriğini, ve bu sicilin ne şekilde tutulacağını belirler. Devlet ile dini topluluklar arasındaki ilişkilerden sorumlu devlet kuruluşu olan Dini Cemaatler ve Dini Topluluklar ile İlişkiler Komisyonu tescil edilmiş kiliselere, dini cemaatlere ve dini topluluklara ilişkin bir dosya tutmakla birlikte, bunların tescil işlemlerinde hiçbir şekilde yetki sahibi değildir.

23. Din veya inanç topluluklarına açık olan tüzel kişilik biçimlerini tanımlamak amacıyla kullanılabilen özel terimler ve tüzel kişiliğe erişimi düzenlemekte kullanılan sistem ne olursa olsun, bu alandaki ulusal hukukun uluslararası insan hakları belgelerine ve AGİT taahhütlerine uygun olması şarttır.⁶⁵ Yani, başka hususların yanı sıra, din veya inanç kuruluşları bütün dini faaliyetlerde ve tescil ettirilmiş tüzel kişiliğe sahip sivil toplum kuruluşları tarafından normalde gerçekleştirilen faaliyetlerde bulunabilmelidir.⁶⁶
24. Geniş bir yelpaze kapsamına giren birçok hukuki işlemin ancak tüzel kişi olarak tanınmış aktörlerce gerçekleştirilebildiği düşünüldüğünde, din veya inanç topluluklarının tüzel kişiliğe erişimi hızlı, şeffaf, adil, kapsayıcı olmalı ve ayrımcılık içermemelidir.⁶⁷

65 Din/inanç kuruluşlarının tescilini düzenleyen kanunlara ilişkin bir liste için bkz. 2004 Kılavuz İlkeleri, bölüm II.F (1).

66 AİHM 14 Haziran 2007, *Svyato-Mykhaylivska Parafiya/Ukrayna*, Başvuru No. 77703/01, paragraf 123; *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Macaristan'da vicdan ve din özgürlüğü hakkı ve kiliselerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkındaki 2011 tarihli ve CCVI sayılı Kanun hakkında Görüş], CDL-AD(2012)004, paragraf 30-35; *Joint Opinion on the Law on Making Amendments and Addenda to the Law on the Freedom of Conscience and on Religious Organizations and on the Law on Amending the Criminal Code of the Republic of Armenia by the Venice Commission, the Directorate General of Human Rights and Legal Affairs of the Council of Europe, the OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief* [Ermenistan Cumhuriyeti Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Kanununda Değişiklik ve Eklmeler yapan Kanun ve Ceza Kanununda Değişiklik Yapan Kanun hakkında Venedik Komisyonu, Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, AGİT/DKİHB Din veya İnanç Özgürlüğü Danışma Konseyi Ortak Görüşü], CDL-AD(2009)036, Venedik Komisyonu tarafından 79. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 12-13 Haziran 2009), paragraf 39.

67 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 54; *Opinion on the draft law on amendment and supplementation of Law no 02/L-31 on freedom of religion* [Din özgürlüğüne ilişkin 02/L-31 sayılı Kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun taslağı hakkında görüş], CDL-AD(2014)012, Venedik Komisyonu tarafından 98. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 21-22 Mart 2014), paragraf 43dn.

25. Din veya inanç topluluklarına tüzel kişilik statüsüne erişim sağlayan hiçbir başvuru yolu ağır şartlar dayatmamalıdır.⁶⁸ Uluslararası hukuk kapsamında haklı görülmemeyen ağır şartlar, bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla, şu örnekleri içermektedir: Tescil başvurusunun dini kuruluşun tüm üyeleri tarafından imzalanması ve tüm üyelerin tam isim, doğum tarihi ve ikametgâh bilgilerini taşıması;⁶⁹ dini kuruluşun tüzüğünde aşırı ayrıntılı bilgilerin yer alması;⁷⁰ aşırı yüksek veya makul olmayan tescil ücretleri ödenmesi; dini kuruluşun tasdik edilmiş bir yasal adresi bulunması;⁷¹ veya bir dini derneğin ancak tescil belgelerinde belirtilen adreste faaliyet gösterebilmesi şartı.⁷² Bu şartlar uluslararası insan hakları belgelerinde sayılan gerekçeler bakımından demokratik bir toplumda gerekli görülmeyecektir. Ayrıca, tüzel kişilik statüsü elde etmek isteyen din veya inanç topluluklarının karşısına gereksiz bürokratik külfetler veya çok uzun ya da sonu belli olmayan bekleme süreleri de çıkartılmamalıdır.⁷³ Tüzel kişilik edinimine yönelik hukuk sisteminin tescille bağlantılı birtakım belgeler gerektirmesi halinde, bu belgeler yetkili mercilerce düzenlenmelidir.⁷⁴

Hollanda'da, her türlü din ve inanç topluluğuna açık olan dernek ve vakıf seçeneğinin yanı sıra, sadece kiliselere açık olan özel bir tüzel kişilik biçimi de bulunmaktadır. Medeni Kanun'un 2:2(1). maddesi, "*Kerkgenootschappen*" (birebir çevirisi "kilise toplulukları") adı verilen bir tüzel kişilik öngörmektedir. Medeni Kanun "*Kerkgenootschappen*"a dair bir tanım içermemektedir. Dolayısıyla, ancak içtihat ve hukuk doktrini kapsamında bazı tanımlara ulaşılabilir. Yüksek Mahkeme, dini kuruluşların –kanun gereğince (*ex lege*), devlet tarafından tanınmasına gerek bulunmaksızın– şu koşulları yerine getirmesi halinde tüzel kişiliğe sahip kilise toplulukları niteliği taşıyacağına hükmetmiştir: (i) kuruluşun faaliyetleri din ile ilişkili olmalı; (ii) belirli bir teşkilat yapısı var olmalı; ve (iii) kuruluş kendisini kilise olarak ortaya koyma isteğini açıklamalıdır.

26. Tüzel kişilik statüsü elde etme süreci mümkün olduğunca çok topluluğa açık olmalı, hiçbir topluluk geleneksel veya tanınmış bir din niteliği taşımadığı gerekçesiyle veya din veya inanç konusunda aşırı dar yorum veya tanımlara dayanılarak bu süreç dışında bırakılmamalıdır.

68 *Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşlar kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun ve ceza kanununda değişiklik yapan kanunlar; idari suçlar kanunu ve hayır kurumları kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak İhtiyati Görüşü], CDL-AD(2010)054, paragraf 68; *Opinion on the draft law on amendment and supplementation of Law no 02/L-31 on freedom of religion* [Din özgürlüğüne ilişkin 02/L-31 sayılı Kanunda değişiklik ve eklemeler yapan kanun taslağı hakkında görüş], CDL-AD(2014)012, paragraf 67dn.

69 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 44.

70 *Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the law making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin kanun taslağı ve ceza kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun, idari suçlar kanunu ve Ermenistan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Kutsal Ermeni Apostolik Kilisesi arasındaki ilişkilere ilişkin kanun hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2011)028, paragraf 66.

71 İnsan Hakları Komitesi'nin 26 Temmuz 2007 tarihli görüşü, *Sergei Malakhovsky ve Alexander Pikul/Beyaz Rusya*, Başvuru No. 1207/2003, paragraf 7.6.

72 *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 80-82.

73 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 55.

74 AİHM 17 Temmuz 2012, *Fusu Arcadie ve Diğlerleri/Moldova*, Başvuru No. 22218/06, paragraf 37-38.

27. Ayrıca, mevzuat da, tüzel kişilik edinmeyi bir din veya inanç topluluğunun aşırı yüksek bir sayıda asgari üyeye sahip olması şartına bağlamamalıdır. Devletler, daha küçük din ve inanç topluluklarının ihtiyaçlarının dikkate alınmasını sağlamalı⁷⁵ ve yüksek bir asgari üye sayısı gerektiren hükümlerin yeni kurulmuş din topluluklarının operasyonel faaliyetlerini gereksiz yere güçleştirdiğini hatırdan çıkarmamalıdır.

Estonya Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar Kanunu'nun 5. maddesi uyarınca, bir dini topluluk kurmak için yalnızca asgari iki kişi gerekmektedir.

Arnavutluk hukuk sistemi, din veya inanç topluluklarına ilişkin kanunda tanınan üç tüzel kişilik biçimi (Dernekler, Merkezler ve Vakıflar) için hiçbir asgari üyelik şartı öngörmemektedir.

İsveç medeni kanunu yalnızca dernek yönetim kurulunu oluşturmak için gereken kişi sayısına ilişkin bir şart getirmektedir; o da genellikle üç ve beş kişiden oluşmaktadır.

28. Mevzuat, tüzel kişiliğe erişme koşulu olarak ülkede uzun süredir varlık gösterme şartını içermemelidir. Böyle bir koşul, belirli bir devlet açısından yeni sayılabilecek din veya inanç topluluklarının haklarını gereksiz yere sınırlandırmak anlamına gelir.⁷⁶
29. Din veya inanç özgürlüğü vatandaşlarla sınırlı olmayan bir hak olduğundan,⁷⁷ din veya inanç topluluklarının tüzel kişilik statüsüne erişimi mevzuat tarafından, söz konusu topluluğun kurucu üyelerinden bazılarının yabancı olması⁷⁸ veya bahsi geçen ülkenin vatandaşı olmaması sebebiyle yahut merkezinin yurtdışında yer alması gerekçesiyle⁷⁹ engellenmemelidir.
30. Bilhassa, herhangi bir din veya inanç topluluğunun tüzel kişilik statüsü diğer din veya inanç topluluklarının onayına veya müspet fikrine bağlı kılınmamalıdır, zira belirli bir din veya inanç topluluğunun tüzel kişilik statüsü diğer din veya inanç topluluklarını ilgilendiren bir konu değildir.⁸⁰ Bir din veya inanç topluluğunun bu statüye yönelik yaptığı başvurular hakkında başka bir veya birden fazla din veya inanç topluluğundan görüş alınması, ilgili devlet organlarının veya kamu yetkililerinin tarafsızlığına gölge düşürmektedir.⁸¹

75 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 44.

76 AİHM 1 Ekim 2009, *Kimlyu ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 76836/01 ve 32782/03.

77 *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 72;

78 AİHM 5 Ekim 2006, *Selamet Ordusu Moskova Şubesi/Rusya*, Başvuru no. 72881/01, paragraf 82.

79 A.g.k., paragraf 83-85.

80 AİHM 24 Haziran 2004, *Vergos/Yunanistan*, Başvuru No. 65501/01, paragraf 34; BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 56.

81 AİHM 26 Eylül 1996, *Manoussakis/Yunanistan*, Başvuru No. 18748/91, paragraf 47.

31. Devlet din veya inanç toplulukları için tüzel kişiliğe erişim sağlama yükümlüğünü yerine getirirken bunların özerkliğine saygı göstermelidir.⁸² Tüzel kişiliğe erişimi düzenleyen bir rejimde devletler bu yükümlülüklerine, ulusal mevzuatlarını liderlik,⁸³ iç kurallar,⁸⁴ inancın maddi içeriği,⁸⁵ topluluğun yapısı ve ruhban sınıfının görevlendirilme yöntemleri⁸⁶ ile isim ve diğer sembollere ilişkin hususları din veya inanç topluluğuna bırakacak şekilde düzenleyerek uymalıdır. Devletler bilhassa, bir dini kuruluşun statü ve niteliğine ilişkin şekli bir inceleme yapmak yerine esasa yönelik değerlendirmeden kaçınmalıdır.⁸⁷ Din veya inanç topluluklarının uygulamada benimseyebileceği çok farklı örgütlenme biçimleri olabileceği düşünülerek, ulusal mevzuatta bu konuda geniş bir esneklik sağlanmalıdır.⁸⁸

Polonya Anayasası (25(1). madde) ve Polonya "Din Özgürlüğüne İlişkin Güvenceler Kanunu", dini kuruluşların işlevlerini yerini getirirken başka hususların yanı sıra şu faaliyetlerde bulunabileceğini öngörmektedir: dini öğreti, akide ve ritüelleri tayin etmek; dini törenler düzenleyip halka açık bir şekilde gerçekleştirmek; vaizlik makamını yönlendirmek; kendi kuralları çerçevesinde kendi kendilerini yönetmek (hukuki özerklik); ruhban sınıfını kurmak, eğitmek ve istihdam etmek; taşınır ve taşınmaz mallar edinmek, bunları tasarrufunda bulundurmak ve idare etmek; ibadet nesnelere üretmek, almak ve satmak; kitlesel iletişim araçlarını kullanmak; eğitim faaliyetleri düzenlemek; hayırseverlik faaliyetleri düzenlemek; devlet seviyesinde kiliseler-arası teşkilatlar yaratmak; ve uluslararası din kuruluşlarına üye olmak.

- 82 *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 99; *Opinion on the Draft Law regarding the Religious Freedom and the General Regime of Religions in Romania* [Romanya'da Dini Özgürlük ve Dinlere Yönelik Genel Rejim hakkındaki Kanun Taslağına ilişkin Görüş], CDL-AD(2005)037, paragraf 20; *Opinion on the Draft Law on the insertion of amendments on Freedom of Conscience and Religious Organisations in Ukraine* [Ukrayna Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar hakkındaki Kanun Taslağında yapılan değişikliklere ilişkin Görüş], CDL-AD(2006)030, Venedik Komisyonu tarafından 68. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 13-14 Ekim 2006), paragraf 34.
- 83 AİHM 22 Ocak 2009, *Bulgar Ortodoks Kilisesi Kutsal Meclisi (Metropolitan Inokentiy) ve Diğerleri/Bulgaristan*, Başvuru No. 412/03 ve 35677/04, paragraf 118-121; bkz. AİHM 14 Mart 2003, *Serif/Yunanistan*, Başvuru No. 38178/97, paragraf 49, 52 ve 53; AİHM 26 Ekim 2000, *Hasan ve Çavuş/Bulgaristan*, Başvuru No. 30985/96, paragraf 62 ve 78; AİHM 13 Aralık 2001, *Bessarabia Metropolitan Kilisesi/Moldova*, Başvuru No. 45701/99, paragraf 118 ve 123; ve AİHM 16 Aralık 2004, *Yüksek İslam Şurası/Bulgaristan*, Başvuru No. 39023/97, paragraf 96.
- 84 *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 76.
- 85 *Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşlar kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun ve ceza kanununda değişiklik yapan kanunlar; idari suçlar kanunu ve hayır kurumları kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak İhtiyati Görüşü], CDL-AD(2010)054, paragraf 54 ve 90; *Opinion on the draft law on the legal status of a church, a religious community and a religious group of "The former Yugoslav Republic of Macedonia"* ["Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti"nde kilise, dini cemaat ve din topluluğunun yasal statüsüne ilişkin kanun taslağı hakkında Görüş], CDL-AD(2007)005, Venedik Komisyonu tarafından 70. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 16-17 Mart 2007), paragraf 46.
- 86 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 56.
- 87 *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR*, [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 80.
- 88 *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Macaristan'da vicdan ve din özgürlüğü hakkı ve kiliselerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkındaki 2011 tarihli ve CCVI sayılı Kanun hakkında Görüş], CDL-AD(2012)004, paragraf 39; *Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief* [Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB Danışma Konseyi'nin Ortak Görüşü], CDL-AD(2008)032, paragraf 33.

32. Herhangi bir din veya inanç topluluğuna tüzel kişilik statüsü verilmemesi veya mevcut statüsünün geri alınması I. Bölümde açıklanan katı kriterler uyarınca haklı kılınmalıdır.⁸⁹ Bir din veya inanç topluluğunun tüzel kişiliğe erişimini reddeden veya mevcut tüzel kişiliği geri alan kararlar gerekçeli olmak durumundadır.⁹⁰ Sunulan gerekçeler açık ve ayrıntılı olmalıdır.⁹¹ Böylesi itiraz hakkı da kolaylaşmaktadır (bkz. aşağıdaki paragraf 35).

Estonya'da, Kiliseler ve Dini Cemaatler Kanunu'nun (CCA) 14(3). maddesine göre, bir dini derneğin sicile kaydı reddedildiğinde, tescil mercii (Mahkeme) ret gerekçelerini yazılı olarak belirtmek durumundadır. Mahkemenin ileri sürebileceği gerekçe türleri kanunda açıklanmaktadır.

CCA'nın 14(2). maddesine göre, tescil mercii bir dini derneğin sicile kaydını ancak şu hallerde reddeder:

- 1) Dini dernek tarafından sunulan tüzük veya diğer belgelerin kanuni şartlara uygun olmaması;
- 2) Dini derneğin faaliyetlerinin kamu düzenine, sağlığına, ahlakına veya başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermesi.

33. Bir din veya inanç kuruluşunun tüzel kişilik statüsünün geri alınmasının söz konusu kuruluşun statüsü, finansal kaynakları ve faaliyetleri açısından yaratacağı çok çeşitli ve esaslı neticeler göz önüne alındığında, bu yönde verilecek bir karara en son çare olarak başvurulması gerekmektedir.⁹² Kamu düzenine yönelik ağır ve mükerrer ihlaller söz konusu ise, başka hiçbir yaptırımın etkili bir şekilde uygulamaya geçirilemiyor olması halinde ve ancak işbu kılavuz ilkelerin 1. Bölümünde dile getirilen tüm koşullar karşılanmak suretiyle bu gibi tedbirlere başvurulması uygun görülebilir. Aksi takdirde kural olarak orantılılık ve yerindelik prensipleri ihlal edilmiş olacaktır.⁹³ Bu prensiplere uyabilmek için, mevzuatta uyarı cezası, para cezası veya vergi yardımlarının geri çekilmesi

89 AİHM 10 Haziran 2010, *Moskova Yehova Şahitleri ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 302/02, paragraf 102; AİHM 31 Temmuz 2008, *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas ve Diğerleri/Avusturya*, Başvuru No. 40825/98 paragraf 66; AİHM 13 Aralık 2001, *Bessarabia Metropolitan Kilisesi/Moldova*, Başvuru No. 45701/99, paragraf 118; AİHM 3 Nisan 2008, *Koretskiyy ve Diğerleri/Ukrayna*, Başvuru No. 40269/02, paragraf 40; AİHM 16 Aralık 1997, *Canea Katolik Kilisesi/Yunanistan*, paragraf 30 ve 40-41; 2004 Kılavuz İlkeleri, paragraf 9.

90 *Joint opinion on the draft law on freedoms of conscience and religion and on the law making amendments and supplements to the criminal code, the administrative offences code and the law on the relations between the Republic of Armenia and the Holy Armenian Apostolic Church of the Republic of Armenia by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin kanun taslağı ve ceza kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun, idari suçlar kanunu ve Ermenistan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Kutsal Ermeni Apostolik Kilisesi arasındaki ilişkilere ilişkin kanun hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2011)028, paragraf 38.

91 AİHM 10 Haziran 2010, *Moskova Yehova Şahitleri ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 302/02, paragraf 175; *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Macaristan'da vicdan ve din özgürlüğü hakkı ve kiliselerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkındaki 2011 tarihli ve CCVI sayılı Kanun hakkında Görüş], CDL-AD(2012)004, paragraf 38; *Joint Opinion on the Law on Making Amendments and Addenda to the Law on the Freedom of Conscience and on Religious Organizations and on the Law on Amending the Criminal Code of the Republic of Armenia by the Venice Commission, the Directorate General of Human Rights and Legal Affairs of the Council of Europe, the OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief* [Ermenistan Cumhuriyeti Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Kanununda Değişiklik ve Eklemeler yapan Kanun ve Ceza Kanununda Değişiklik Yapan Kanun hakkında Venedik Komisyonu, Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü, AGİT/DKİHB Din veya İnanç Özgürlüğü Danışma Kurulu Ortak Görüşü], CDL-AD(2009)036, paragraf 29.

92 *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR*, [Azerbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 93-94.

93 *Opinion on the draft law on freedom of Religion, religious organisations and mutual relations with the state of Albania* [Din özgürlüğü, dini kuruluşlar ve Arnavutluk devleti ile karşılıklı ilişkilerine dair kanun taslağı hakkında Görüş], CDL-AD(2007)041, Venedik Komisyonu tarafından 73. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 14-15 Aralık 2007), para. 48.

gibi –suçun ağırlığına bağlı olarak– tüzel kişiliğin geri alınmasından önce başvurulması gereken bir dizi daha hafif yaptırım öngörülmesi gerekmektedir.⁹⁴

Hollanda medeni hukukunda (Medeni Kanun'un "Yasaklanmış tüzel kişiler" maddesi), tüzel kişiliğe sahip dini topluluklar da dahil olmak üzere tüzel kişilerin tasfiyesi şu şekilde ele alınmaktadır:

"2:20. madde: Bir tüzel kişinin mahkemece yasaklanması

- 1. Bir tüzel kişinin faaliyetleri kamu düzenine aykırı olduğunda, Bölge Mahkemesi, Savcılığın talebi üzerine söz konusu tüzel kişiyi yasaklayıp tasfiye eder.

- 2. Bir tüzel kişinin, ana sözleşmesinde tanımlandığı şekliyle amacı (hedefi) kamu düzenine aykırı ise, Bölge Mahkemesi, Savcılığın talebi üzerine söz konusu tüzel kişiyi tasfiye eder. Tasfiyeden önce, Bölge Mahkemesi tüzel kişiye amacını (hedefini) kamu düzenine aykırı olmayacak şekilde düzeltme fırsatı tanımak amacıyla belirli bir süre verebilir."

[..]

2.21. madde: Bir tüzel kişinin mahkemece tasfiyesi

[..]

- 2. Bölge Mahkemesi, tüzel kişiye gerekli kanuni şartlara uyma fırsatı tanımak amacıyla mahkeme tarafından belirli bir süre verilmiş olması ve tüzel kişinin söz konusu süre içerisinde bu şartları yerine getirmiş olması halinde tüzel kişiyi tasfiye etmez. [...]"

34. Bir din veya inanç kuruluşundan tüzel kişiliğin geri alınması, hiçbir şekilde, söz konusu din veya inanç topluluğunun veya bu topluluğun bireysel üyelerinin din veya inanç özgürlüklerine veya diğer insan hakları ve temel özgürlüklerine yönelik korumadan artık yararlanamaması anlamı taşımamalıdır. Bu tür toplulukları temel haklarından mahrum bırakmak veya hatta bunları yasaklama kararı almak, tüm üyelerin dini yaşamı açısından ağır sonuçlara yaratabilecek olup, bu nedenle bir din topluluğunun faaliyetlerinin yalnızca bireysel üyelerinden bazılarının yanlış davranışları yüzünden yasaklanmaması veya sonlandırılmaması yönünden özen gösterilmelidir. Böyle bir durum, hakkaniyet gereği ilgili kişilere atfedilmesi gereken eylemlerden ötürü bütün olarak topluluğa uygulanan toplu bir yaptırım teşkil edecektir. Dolayısıyla, dini kuruluşların bireysel liderlerinin veya üyelerinin her türlü yanlış hareketinin, cezai, idari veya adli olarak sorgulanmasında muhatap topluluk veya diğer üyeler değil, yalnızca söz konusu şahıslar olmalıdır.⁹⁵
35. Genel olarak, tüzel kişilik statüsüne yönelik savunulabilir bir iddiası bulunan bir din veya inanç topluluğuna tüzel kişilik tanınmaması veya var olan tüzel kişiliğin geri alınması kararına karşı ulusal seviyede etkili bir hukuk yolunun temini mümkün olmalıdır.⁹⁶ Devletler, örneğin kişilerin ve toplulukların kendilerine etkili bir hukuk yolu sağlaması gereken bir mahkemeye erişimini şart koşan MSHS'nin 2(3). maddesinde ve AİHS'nin

94 AİHM 8 Ekim 2009, *Tebieti Mühafize Cemiyeti ve Israfilov/Azərbaycan*, Başvuru No. 37083/03, paragraf 82; AİHM 10 Haziran 2010, *Moskova Yehova Şahitleri ve Diğerleri/Rusya*, Başvuru No. 302/02, paragraf 159.

95 *Interim joint opinion on the law on making amendments and supplements to the law on freedom of conscience and religious organisations and on the laws on amending the criminal code; the administrative offences code and the law on charity of the Republic of Armenia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR* [Ermenistan Cumhuriyeti vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşlar kanununda değişiklik ve eklemeler yapan kanun ve ceza kanununda değişiklik yapan kanunlar; idari suçlar kanunu ve hayır kurumları kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak İhtiyati Görüşü], CDL-AD(2010)054, paragraf 99; *Joint Opinion on the Law on Freedom of Religious Belief of the Republic of Azerbaijan by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR*, [Azərbaycan Cumhuriyeti Dini İnanç Özgürlüğü Kanunu hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB'nin Ortak Görüşü], CDL-AD (2012)022, paragraf 92.

96 AİHM 27 Şubat 2007, *Biserica Adevărat Ortodoxă Din Moldova ve Diğerleri/Moldova*, Başvuru No. 952/03, paragraf 49–54.

6(1). ve 13. maddelerinde anahatlarıyla dile getirildiği üzere, uluslararası insan hakları hukukunda ayrıntılı bir şekilde açıklanan standartlar bütününe fiili etki kazandırma yönünde genel bir yükümlülük altındadır. Dolayısıyla din veya inanç toplulukları, tescil başvurularının (şayet varsa) hızla karara bağlanması hakkına⁹⁷ ve buna ilişkin itiraz hakkına⁹⁸ sahiptir. İlk kararı mahkemelerin yahut idari mercilerin verdiği sistemler de dahil olmak üzere, tüzel kişiliğe erişimi sağlamakta kullanılan birtakım farklı sistem bulunmakla birlikte, mahkemeye erişim ve ilgili kararların uygun ve etkili bir şekilde gözden geçirilmesi daima mümkün kılınmalıdır. Bu prensip tüzel kişilik konusunda doğrudan bağımsız bir yargı heyetinin mi, yoksa idari bir merciin mi karar verdiğine bağlı olmaksızın geçerlidir; ikinci durumda, daha üst bir mahkemeye temyiz hakkı da dahil olmak üzere, kararın müteakip denetimi bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından gerçekleştirilmelidir.⁹⁹

İspanya'da, tescil başvurusu reddedilmiş bir dini topluluk şu itiraz yollarını kullanabilir:

(1) Adalet Bakanlığı huzurunda idari itiraz yolu; (2) "Audencia National" (Ulusal Üst Mahkeme) huzurunda adli itiraz yolu; (3) İspanya Yüksek Mahkemesi huzurunda bir başvuru yolu ("Audencia National"e atfedilebilecek usulsüzlükler olması halinde); ve (4) Anayasa Mahkemesi huzurunda temel hakların korunmasına yönelik özel bir başvuru yolu.

Moldova Cumhuriyeti'nde, Medeni Usul Kanunu uyarınca, başvuru sahiplerinin kamu yetkililerine karşı yönelttikleri bir iddiayı çözüme ulaştırmak için öncelikle yargı dışı başvuru yolunu tüketmeleri gerekmektedir. Evvela, ilgili Bakanlığa bir talepte bulunulması gerekmekte, şayet Bakanlık 30 gün içerisinde yanıt vermez veya Bakanlığın yanıtı başvuru sahiplerini tatmin etmez ise, başvuru sahibi bu durumda mahkemeye gidebilmektedir. Birinci derece mahkemesinin kararı da başvuru sahibi açısından tatminkâr olmaz ise, başvuru sahibi Temyiz Mahkemesi'ne ve ardından da Moldova Yüksek Mahkemesi'ne başvurabilmektedir.

36. Din veya inanç topluluklarının tüzel kişiliğe erişimini düzenleyen yeni hükümler yürürlüğe konulduğunda, mevcut toplulukların haklarını güvenceye alan yeterli geçiş kuralları da getirilmelidir.¹⁰⁰ Kanunların geçmişe dönük olarak uygulanması veya din veya inanç kuruluşlarının müktesep haklarını korumaması (örneğin yeni getirilen kriterler kapsamında tüzel kişilik statüsü için yeniden başvuru şartı aranması) halinde,

97 AİHM 31 Temmuz 2008, *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas ve Diğerleri/Avusturya*, Başvuru No. 40825/98 paragraf 78–80; *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Macaristan'da vicdan ve din özgürlüğü hakkı ve kiliselerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkındaki 2011 tarihli ve CCVI sayılı Kanun hakkında Görüş], CDL-AD(2012)004, paragraf 44.

98 *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Macaristan'da vicdan ve din özgürlüğü hakkı ve kiliselerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkındaki 2011 tarihli ve CCVI sayılı Kanun hakkında Görüş], CDL-AD(2012)004, paragraf 80 ve 82; *Joint Opinion on Freedom of Conscience and Religious Organizations in the Republic of Kyrgyzstan by the Venice Commission and OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief* [Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar hakkında Venedik Komisyonu ve AGİT/DKİHB Danışma Konseyi'nin Ortak Görüşü], CDL-AD(2008)032, paragraf 89.

99 *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Macaristan'da vicdan ve din özgürlüğü hakkı ve kiliselerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkındaki 2011 tarihli ve CCVI sayılı Kanun hakkında Görüş], CDL-AD(2012)004, paragraf 82-83.

100 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 57.

devlet söz konusu kısıtlamaların işbu Kılavuz İlkelerin 1. Kısmında dile getirilen kriterlerle örtüştüğünü kanıtlama yükümlülüğü altındadır. Daha ayrıntılı belirtmek gerekirse, devlet mevcut mevzuatta değişikliğe gidilmesini haklı kılan objektif sebepleri ispatlamak ve önerilen mevzuatın din veya inanç özgürlüğüne yönelik olarak söz konusu objektif sebepler ışığında kati surette gerekenden fazla bir müdahale teşkil etmediğini ortaya koymak durumundadır. Önceki tüzel kişilere ait olan mülkiyet haklarının yeni düzenlemeler kapsamında devri gerekmesi halinde, din veya inanç kuruluşları aşırı külfetli veya ayrımcı intikal vergilerine veya başkaca ücretlere maruz bırakılmamalıdır.

37. Devletler yukarıda dile getirilen hakların ve prensiplerin, ister kanun, ister yönetmelik, ister uygulama, isterse de politikalar kapsamında olsun, kendi ulusal hukuk düzenlerine etkili bir şekilde dahil edilmesini sağlamalıdır.¹⁰¹ Dahası, devletler din veya inanç topluluklarının tüzel kişiliği ile ilgilenen kamu görevlileri ve organlarının din veya inanç özgürlüğüne ilişkin uluslararası standartlar kapsamında yer alan prensiplerin bilincinde olarak bunlara uygun hareket etmelerini de sağlamalıdır.

Letonya'da, Tescil Bürosu tüzel kişilik statüsü başvurularını idari usul kuralları uyarınca incelemektedir. İdari Usul Kanunu'nun 4. maddesi birinci fıkrasına göre, aşağıdaki hususları içeren genel hukuk ilkeleri geçerlidir:

- *Kişilerin haklarına saygı gösterilmesi prensibi*; devlet kuruluşlarının bir karar verirken kişinin haklarının ve hukuki menfaatlerinin korunmasına uygun bir şekilde hareket etmesini gerektirmektedir;
- *Adalet prensibi*; devlet kuruluşlarının mevzuat çerçevesinde belirlenen yetkiler kapsamında hareket etmesini ve yetkilerini ancak anlam ve amaçları doğrultusunda kullanabilmesini gerektirmektedir;
- *Kanunun makul bir şekilde tatbiki prensibi*; devlet kuruluşlarının hukuku en adil ve faydalı neticeye ulaşma amacıyla temel hukuki yorum yöntemlerini kullanarak tatbik etmesini gerektirmektedir;
- *Keyfilik yasağı prensibi*; bir idari işlemin ancak belirli bir karara ulaşabilmek için gereken olgulara dayanılarak ve objektif ve rasyonel hukuki mülhazalar ışığında gerçekleştirilmesini gerektirmektedir;
- *Kanunilik prensibi*; devlet kuruluşlarının ancak Anayasaya, kanunlara ve/veya uluslararası hukuka dayalı bir karar vermesini gerektirmektedir;
- *Orantılılık prensibi*; devlet kuruluşlarının, mevzuatı uygularken, kişi aleyhindeki bir idari işlemin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını değerlendirmesini gerektirmektedir;
- *Usuli adalet prensibi*; devlet kuruluşlarının, karar verirken tarafsız davranmasını ve sürecin katılımcılarına savunma ve delil sunmaları için makul bir fırsat tanımasını, ve belirli bir konuda objektifliği hakkında makul ölçüde şüphe duyulan bir görevlinin karar alma sürecine katılmamasını gerektirmektedir.

101 Maastricht 2003, paragraf 9: [Bakanlar Konseyi] "kişinin bir Din veya inancı tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu şekilde, gerektiğinde şeffaf ve ayrımcılık içermeyen kanunlar, yönetmelikler, uygulamalar ve politikalar yoluyla açıklama ve uygulama özgürlüğünü sağlamayı ve kolaylaştırmayı taahhüt etmektedir."

IV. BÖLÜM

Din veya İnanç Toplulukları veya Kuruluşlarının İmtiyazları

38. Devletler din veya inanç topluluklarına veya kuruluşlarına birtakım imtiyazlar tanımayı tercih edebilir. Buna örnek olarak, din veya inanç topluluklarına vergi sistemi üzerinden veya resmi yayın kuruluşlarında üyelik tesis etmek suretiyle maddi destek sunularak devlet sübvansiyonları sağlanması verilebilir.¹⁰² Ancak bu tür yardımlar verilirken din veya inanç topluluklarına birtakım ek şartlar getirilebilmekle birlikte, bu şartların orantılı olması ve ayrımcılık içermemesi gerekmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, kâr amacı gütmeyen dini kurumlar aşağıda sayılanları da içeren birçok haktan yararlanmaktadır:

- i. Aralarında dava açma, akdi ilişkilere girme ve arazi kullanma izni için başvuruda bulunma ehliyetinin de yer aldığı bu hakların tamamı genel olarak derneklere tanınmaktadır;
- ii. Bağışlarda vergi indirimi;
- iii. Kurumsal gelir vergisi muafiyeti;
- iv. Çoğu koşulda muamele vergisi muafiyeti;
- v. Adedi 250'yi aşan aynı içerikli posta için indirimli posta gönderim bedelleri;
- vi. Kuruluşun faaliyetlerinden ötürü yönetici ve görevlilerinin sınırlı sorumluluğu; ve
- vii. Devlet hibelerine ve özel yardımlara erişim.

Almanya'da, Ticari Vergi Kanunu'nun (*Gewerbesteuer*) 6. maddesi 3. fıkrasına göre, kamu hukuku kapsamında dernek sayılan dini topluluklar belirli bir ölçüye kadar ticari vergi muafiyetine sahiptir. Tüzükleri, vakıf veya kuruluş senetleri uyarınca ve fiili işletme yönetimine göre münhasıran ve doğrudan dinsel amaçlar güden dernekler, birlikler ve inanç meclisleri ticari vergiden muaftır. Tarım ve ormancılık dışında, ekonomik bir faaliyet sürdürmeleri halinde bu muafiyetten yararlanamazlar.

38. Bu tür imtiyazları tanımak devletin yetkisi dahilinde olmakla birlikte, bu imtiyazların ayrımcılık içermeyen bir tarzda tanınıp uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür.¹⁰³ Bunun için, söz konusu muamelenin objektif ve makul bir gerekçeye dayanması, yani meşru bir amaç taşıması ve başvuru amaçları ile taşınan amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunması gerekmektedir.¹⁰⁴
39. Daha ayrıntılı belirtmek gerekirse, devlet ile belirli bir dini topluluk arasındaki anlaşmaların varlığı veya akdi, ya da belirli bir dini topluluk lehine özel bir rejim tesis eden bir hukuki düzenleme, söz konusu muamele farklılığı için objektif ve makul bir gerekçe bulunması ve bu yönde istek sergileyen diğer dini topluluklar tarafından da benzer anlaşmalar akdedilebilecek olması kaydıyla, prensip olarak din veya inanç temeline dayalı ayrımcılık

102 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 59.

103 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 61; AİHM 25 Eylül 2012, *Jehovas Zeugen in Österreich/Avusturya*, Başvuru No. 27540/05, paragraf 32; 2004 Kılavuz İlkeleri, paragraf F (2).

104 AİHM 9 Aralık 2010, *Savez Crkava "Riječ Života" ve Diğerleri/Hırvatistan*, Başvuru No. 7798/08, paragraf 86; AİHM 16 Mart 2010, *Oršuš ve Diğerleri/Hırvatistan*, Başvuru No. 15766/03, paragraf 156.

yasağı hakkına aykırı sayılmamaktadır.¹⁰⁵ Anlaşmalarda ve mevzuatta, farklı dinlerin belirli bir ülkenin tarihi ve toplumu açısından oynadığı ve oynamış olduğu rolün tarihsel açıdan farklılıkları teslim edilip belirtilebilir.¹⁰⁶ Kanunen özel bir statü –esaslı imtiyazların sağlanmasıyla birlikte– tanınmak suretiyle din veya inanç toplulukları arasında bir muamele farklılığı yaratırken bu ayrıcalıklı muameleyi söz konusu statüye dahil edilmeyen diğer din veya inanç topluluklarına tanımamak, devlet özel statü ile bağlantılı olarak dini topluluklara tüzel kişilik verilmesine dair bir yasal çerçeve oluşturduğu müddetçe din temeline dayalı ayrımcılık yasağı şartına aykırı sayılmamaktadır. Buna istekli olan tüm din veya inanç topluluklarına bu statüye başvurmak konusunda adil bir fırsat tanınmalı ve bu yönde getirilen kriterler ayrımcılık içermeyen bir tarzda tatbik edilmelidir.¹⁰⁷

40. Bir dinin devlet dini olarak tanınması, resmi veya geleneksel din olarak kabul edilmesi veya söz konusu dine inananların nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturması özel statü tanıma konusunda kabul edilebilir bir gerekçe oluşturabilmekle birlikte, bunun diğer dinlere inananların veya inançsızların bir insan hakkı ve temel özgürlükten yararlanması bakımından herhangi bir engel yaratmaması veya bu kesimlere yönelik herhangi bir ayrımcılığa yol açmaması gerekmektedir.¹⁰⁸ Daha ayrıntılı belirtmek gerekirse, devlet memuriyetine seçilme ehliyetini sınırlandıran ya da devlet dini veya egemen din mensuplarına ekonomik imtiyazlar tanıyan yahut diğer inançların uygulamasına özel sınırlandırmalar getiren tedbirler gibi bahsi geçen diğer kesimler açısından ayrımcılık teşkil eden kimi tedbirler din veya inanca dayalı ayrımcılık yasağına ve eşit koruma güvencesine aykırıdır.¹⁰⁹
41. Din veya inancın başkalarıyla birlikte topluca açıklanması özgürlüğü ve tüzel kişilik hakkı da dahil olmak üzere, bu belgenin ikinci ve üçüncü bölümünde ele alınan haklar bir imtiyaz olarak değil, din veya inanç özgürlüğünün temel bir ögesini oluşturan bir hak olarak görülmelidir.¹¹⁰ Daha ayrıntılı belirtmek gerekirse, yukarıda dile getirildiği üzere, tüzel kişilik hakkı, din veya inanç özgürlüklerini kullanmak isteyen kişi veya toplulukların bu yöndeki ehliyetlerini herhangi bir şekilde tescil işlemlerine veya benzeri kısıtlamalara tabi kılmak suretiyle haklarını kısıtlayan bir araç olarak kullanılarak suistimal edilmemelidir. Diğer taraftan, tüzel kişiliğe erişim mümkün olduğunca çok sayıda topluluğa açık olmalı ve herhangi bir topluluktan geleneksel veya tanınmış bir din veya inanç oluşturmadığı gerekçesiyle esirgenmemelidir. Tüzel kişilik tanınması usulü ile ilgili muamele farklılığı, ancak bu farklılığı haklı kılan objektif ve makul bir gerekçe bulunması, söz konusu muamele farklılığının (azınlık) toplulukları ve bu topluluklara mensup kişiler tarafından din veya inanç özgürlüğünün kullanımı üzerinde orantısız bir etki yaratmaması ve bu

105 AİHM 9 Aralık 2010, *Savez Crkava "Riječ Života" ve Diğerleri/Hırvatistan*, Başvuru No. 7798/08, paragraf 85; AİHM 10 Aralık 2009, *Kappi/Avusturya*, Başvuru No. 33001/03, paragraf 33.

106 2004 Kılavuz İlkeleri, bölüm II.B(3).

107 AİHM 10 Aralık 2009, *Kappi/Avusturya*, Başvuru No. 33001/03, paragraf 92; *Opinion on Act CCVI of 2011 on the right to freedom of conscience and religion and the legal status of churches, denominations and religious communities of Hungary* [Macaristan'da vicdan ve din özgürlüğü hakkı ve kiliselerin, mezheplerin ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkındaki 2011 tarihli ve CCVI sayılı Kanun hakkında Görüş], CDL-AD(2012)004, paragraf 46.

108 BM İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 9; *Observations on the final draft Constitution of the Republic of Tunisia* [Tunus Cumhuriyeti Anayasası'nın nihai taslağına ilişkin Görüşler], CDL-AD(2013)034, Venedik Komisyonu tarafından 96. Genel Kurul'da kabul edilmiştir (Venedik, 10-11 Ekim 2013), paragraf 27.

109 BM İnsan Hakları Komitesi, 22 No'lu Genel Yorum Beyanı, paragraf 9; *Observations on the final draft Constitution of the Republic of Tunisia* [Tunus Cumhuriyeti Anayasası'nın nihai taslağına ilişkin Görüşler], CDL-AD(2013)034, paragraf 27-37.

110 BM ÖR Tanıma Raporu, paragraf 30: "Devlet, insan olmanın getirdiği ayrılmaz –ve dolayısıyla tartışılmaz– bir hak olarak, doğuştan sahip olunan insanlık onuru dolayısıyla uluslararası hukuk kapsamında hak sahibi statüsüne sahip olan tüm insanların din veya inanç özgürlüğüne saygı göstermekle yükümlüdür."

toplulukların tüzel kişilik elde etmesi bakımından aşırı bir külfet doğurmaması halinde ayrımcılık yasağı ilkesi ile bağdaştırılabilir.¹¹¹

111 *Opinion on the draft law on amendment and supplementation of Law no 02/L-31 on freedom of religion* [Din özgürlüğüne ilişkin 02/L-31 sayılı Kanunda değişiklik ve eklemeler yapan kanun taslağı hakkında görüş], CDL-AD(2014)012, paragraf 41-67.

EK

Din veya inanç özgürlüğü alanında seçilmiş AGİT taahhütleri

Helsinki, 1975 (Avrupa'da Güvenlikle İlgili Meseleler: 1.(a) Katılımcı Devletler arasındaki ilişkileri Yönlendiren Prensiplere ilişkin Bildiri – VII. Prensip):

"Katılımcı Devletler, ırk, cinsiyet, dil veya din konusunda hiçbir ayırım yapmaksızın herkes açısından, düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü de dahil olmak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterecektir."

(...)

"Bu çerçevede dahilinde, katılımcı Devletler kişinin, tek başına veya başkalarıyla birlikte topluca, kendi vicdanının gerekleri uyarınca hareket ederek din veya inancı açıklama ve uygulama özgürlüğünü tanıyacak ve buna saygı gösterecektir."

Helsinki, 1975 (İnsancıl ve Diğer Alanlarda İşbirliği):

"Katılımcı Devletler (...) katılımcı Devletlerin anayasal çerçevesi içerisinde hareket eden dini inanç, kurum ve kuruluşların ve bunların temsilcilerinin, kendi faaliyet alanlarında, kendi aralarında temas ve toplantılar yapabileceğini ve fikir alışverişinde bulunabileceğini teyit etmektedir."

Madrid, 1983 (Avrupa'da Güvenlikle İlgili Meseleler: Prensipler):

"Katılımcı Devletler (...) ayrıca, kişinin tek başına veya başkalarıyla birlikte topluca, kendi vicdanının gerekleri uyarınca hareket ederek din veya inancı açıklama ve uygulama özgürlüğünü temin etmek için gereken adımları atmaya da kabul etmektedir. Bu bağlamda, gerektiğinde, mensup oldukları ülkenin anayasal çerçevesi içerisinde hareket eden dini inanç, kurum ve kuruluşlar ile fikir alışverişinde bulunacaklardır."

Mensup oldukları Devletin anayasal çerçevesi içerisinde inançlarını yaşayan veya yaşamaya hazır olan dini inanç topluluklarının, söz konusu ülkede dini inanç, kurum ve kuruluşlara sağlanan statünün kendilerine de tanınması yönündeki başvurularını olumlu bir şekilde ele alacaklardır."

Viyana, 1989 (Avrupa'da Güvenlikle İlgili Meseleler: Prensipler):

(...)

"(11) [Katılımcı Devletler] ırk, cinsiyet, dil veya din konusunda hiçbir ayırım yapmaksızın herkes açısından, düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü de dahil olmak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstereceklerini teyit etmektedir. Ayrıca, kendi aralarında olduğu gibi, tüm Devletler arasında da dostane ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak bakımından gerekli barış, adalet ve güvenlik açısından temel bir faktör olarak saygı gösterilmesi gereken insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel olarak taşıdığı önemi de teyit etmektedirler."

(...)

"(16) Katılımcı Devletler kişinin din veya inancını açıklama ve uygulama özgürlüğünü temin etmek için, başka şeylerin yanı sıra:

(16.1) – tüm medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam alanlarında insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması, kullanımı ve bunlardan yararlanılması bakımından kişi veya topluluklara karşı din veya inanç temelinde dayalı ayrımcılığı önlemek ve ortadan kaldırmak, ve inananlar ile inançsızlar arasında fiili eşitliği sağlamak için etkili tedbirler alacak;

(16.2) – farklı topluluklara mensup inananlar arasında olduğu gibi, inananlar ile inançsızlar arasında da karşılıklı hoşgörü ve saygı ortamı yeşertecek;

(16.3) – mensup oldukları Devletin anayasal çerçevesi içerisinde inançlarını yaşayan veya yaşamaya hazır olan inanç topluluklarının, söz konusu ülkede bu türden topluluklara sağlanan statünün kendilerine de tanınması yönündeki taleplerini karşılayacak;

(16.4) – bu dini toplulukların,

- serbestçe erişilebilen ibadet veya toplantı yerlerini inşa ve muhafaza etme,
- kendi hiyerarşik ve kurumsal yapılarına göre örgütlenme,
- kendi personelini, Devlet ile arasında serbest iradeyle kabul edilmiş her türlü düzenlemenin yanı sıra kendi gereklilikleri ve standartlarına göre seçme, atama ve değiştirme,
- gönüllü mali ve başkaca bağışlar isteme ve alma,

hakkına saygı gösterecek;

(16.5) – din özgürlüğünün gereklerini daha iyi kavrayabilmek için dini inanç, kurum ve kuruluşlarla fikir alışverişinde bulunacak;

(16.6) – herkesin, ister tek başına ister başkalarıyla birlikte topluca, tercih ettiği dilde dini eğitim verme ve alma hakkına saygı gösterecek;

(16.7) – bu bağlamda, başka hususların yanı sıra, ebeveynlerin çocuklarının alacağı din ve ahlak eğitiminin kendi itikatlarıyla bağdaşır nitelikte olmasını sağlama özgürlüğüne saygı gösterecek;

(16.8) – din personelinin uygun kurumlarda eğitimini sağlayacak;

(16.9) – inançlı kişi ve toplulukların kutsal kitapları, tercih ettikleri dildeki dini yayınları ve din veya inancın uygulanmasıyla bağlantılı diğer yazı ve materyalleri edinme, bulundurma ve kullanma hakkına saygı gösterecek;

(16.10) – dini inanç, kurum ve kuruluşların dini yayın ve materyaller üretmesine, ithal etmesine ve dağıtmasına izin verecek;

(16.11) – dini toplulukların kitlesele iletişim araçları da dahil olmak üzere, kamusal diyaloga katılımına olumlu yaklaşacaktır.

(17) Katılımcı Devletler din veya inanç özgürlüğü ile ilişkili yukarıda bahsi geçen hakların kullanımının ancak kanunen öngörülen ve uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerine ve uluslararası taahhütlerine uygun nitelikteki sınırlamalara tabi tutulabileceğini kabul etmektedir. Kanun ve yönetmeliklerinde ve bunların tatbikinde düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğünün tam ve etkili bir şekilde kullanımını temin edeceklerdir.”

(...)

“(32) İnananların, dini inançların ve bunların temsilcilerinin, grup halinde veya tek başlarına, kendi ülkeleri içerisinde ve diğer ülkelerde, başka hususların yanı sıra seyahat, hac ve toplantılara ve diğer dini etkinliklere katılım yoluyla birbirleriyle doğrudan kişisel temas ve iletişim kurmasına ve sürdürmesine izin verecektir. Bu bağlamda ve söz konusu temas ve etkinliklerle orantılı olarak, ilgili kişilerin kendi din veya inançlarının uygulanması ile bağlantılı dini yayın ve nesnelere edinmelerine, almalarına ve beraberlerinde götürmelerine izin verilecektir.”

Kopenhag, 1990

“Katılımcı Devletler şu hususları yeniden teyit etmektedir: [...]”

(9.4) – Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahip olacaktır. Bu hak kişinin din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve kişinin din veya inancını tek başına veya başkalarıyla

birlikte topluca, kamuya açık veya kapalı şekilde ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle açıklama özgürlüğünü içermektedir. Bu hakların kullanımı yalnızca kanunen öngörülmüş ve uluslararası standartlara uygun nitelikteki kısıtlamalara tabi tutulabilir”;

(...)

“(32) (...) Ulusal azınlıklara mensup kişiler etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini serbestçe açıklama, koruma ve geliştirme ve kültürlerini, kendi iradelerine aykırı hiçbir asimilasyon girişimine uğramadan, her yönüyle muhafaza etme ve geliştirme hakkına sahiptir. Bu kapsamda bilhassa şu haklardan bahsetmek gerekir (...)

(32.3) – dini materyaller edinmek, bulundurmamak ve kullanmak da dahil olmak üzere dinlerini açıklama ve uygulama, ve dini eğitim faaliyetlerini anadillerinde yürütmek;”

(...)

“(33) Katılımcı Devletler kendi topraklarında yer alan ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğini koruyacak ve bu kimliğin gelişimi için koşullar yaratacaktır. Her bir Devletin karar alma usulleri çerçevesinde, söz konusu azınlık kuruluşları veya dernekleri ile yürütülen temaslar da dahil olmak üzere gerekli istişarelerin ardından bu yönde gereken tedbirleri alacaklardır.

Bu tedbirler söz konusu katılımcı Devletin diğer vatandaşları açısından eşitlik prensibi ve ayrımcılık yasağı ile uyumlu olacaktır.”

Budapeşte, 1994 (Kararlar: VIII. İnsani Boyut)

“27. [Katılımcı Devletler] vicdan ve din özgürlüğünü sağlamak ve farklı topluluklara mensup inananlar arasında olduğu gibi, inananlar ile inançsızlar arasında da karşılıklı hoşgörü ve saygı ortamı yeşertmek yönündeki taahhütlerini yeniden teyit ederek, dinin saldırgan milliyetçi amaçlar doğrultusunda kötüye kullanımı ile ilgili endişelerini dile getirmişlerdir.”

Maastricht, 2003 (Kararlar: Hoşgörü ve Ayrımcılık Yasağına ilişkin 4/03 sayılı Karar)

“9. [Bakanlar Konseyi] düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğünün önemini vurgulamakta ve herhangi bir dini topluluk veya inançlı kişiye karşı da olmak üzere her türlü ayrımcılığı ve şiddeti kınamaktadır. Kişinin bir Din veya inancı tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu şekilde, gerekirse, şeffaf ve ayrımcılık içermeyen kanunlar, yönetmelikler, uygulamalar ve politikalar yoluyla açıklama ve uygulama özgürlüğünü sağlamayı ve kolaylaştırmayı taahhüt etmektedir.

Katılımcı Devletleri DKİHB'den ve ona bağlı Din veya İnanç Özgürlüğü Uzman Heyetinden yardım istemek konusunda teşvik etmektedir.”

Kiev, 2003

“Bakanlar Konseyi [...]:

Katılımcı Devletlere şu çağrılarda bulunmaktadır:

- Düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğüne ilişkin AGİT taahhütlerini tümüyle hayata geçirmek;
- Herkesin din veya inancını tek başına veya başkalarıyla birlikte topluca, kamuya açık veya kapalı şekilde açıklama ve uygulama, ve din veya inancını ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle açıklama hakkını, şeffaf ve ayrımcılık içermeyen yasalar, yönetmelikler, uygulamalar ve politikalar aracılığıyla da olmak üzere sağlama yönündeki taahhütlerini tümüyle hayata geçirmek;

- Din veya inancın kişiler ve dini topluluklar tarafından uygulanmasına yönelik AGİT taahhütleri ve uluslararası yükümlülükler ile bağdaşmayan kısıtlamalar getirmekten kaçınmak;
- İnançlar arası ve dinler arası açık ve şeffaf diyalog ve ortaklıkları teşvik etmek ve kolaylaştırmak;
- Hristiyanlar, Museviler, Müslümanlar ve diğer dinlere mensup kişilerin yanı sıra inançsızları da içerecek şekilde, din veya inanca dayalı hoşgörüsüzlük, şiddet ve ayrımcılığı önleme gayesinde olmak, din temeline dayalı şiddet ve ayrımcılığı kınamak ve düşünce, vicdan, din veya inanca dayanarak kişi veya topluluklara yönelik saldırıları önlemek ve bunlara karşı koruma sağlamak için uğraş göstermek;
- Din ve inanç topluluklarının, kendilerini ilgilendiren yasama girişimleri hakkındaki kamuoyu tartışmalarına vakitli bir şekilde katılımını teşvik etmek;
- İbadet yerleri ve dini mülkiyet alanlarının kullanımıyla ilgili meselelerde, din veya inanç toplulukları ile devlet kuruluşları arasında, gereken hallerde diyalogu teşvik etmek;
- İnançsızlar da dahil olmak üzere, kişilere ya da din veya inanç topluluklarına yönelik olarak kamu görevlilerinin resmi görevlerini yerine getirirken din veya inanç temeline dayalı ayrımcılıkta bulunmasını engellemek ve ortadan kaldırmak için etkili tedbirler almak;
- İbadet yerleri ve dini alanları, dini anıtları, mezarlıkları ve türbe ve tapınakları vandallığa ve tahribata karşı korumayı ve bu mekanlara saygı gösterilmesini teşvik amacıyla politikalar benimsemek.”

DKİHB hakkında

Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (DKİHB), AGİT bünyesinde seçimler, insan hakları ve demokratikleşme konularıyla ilgilenen özel birimdir.

Merkezi Polonya'nın Varşova şehrinde yer alan DKİHB:

- Seçimleri kapsamlı bir şekilde izleyerek demokratik seçim süreçlerini desteklemek ve anlamlı katılımcı demokrasiyi geliştirmek amacıyla seçimlere yardımcı projeler yürütür;
- AGİT katılımcısı Devletlere, hukukun üstünlüğü, sivil toplum ve demokratik yönetimi kuvvetlendirmeyi hedefleyen uzun süreli programlar aracılığıyla demokratik kurumların güçlendirilmesinde uzmanlık ve uygulama desteği sağlayarak insani boyut taahhütlerini hayata geçirmeleri konusunda yardımcı olur;
- AGİT özel misyonlarına, başta eğitim, yasama faaliyetleriyle ilgili destek, tecrübe alışverişi ve bölgesel koordinasyon yoluyla olmak üzere, insani boyut taahhütlerini hayata geçirmeleri konusunda yardımcı olur;
- Katılımcı Devletler tarafından AGİT insani boyut taahhütlerinin hayata geçirilmesini izleyerek erken uyarı ve çatışmanın önlenmesi konularında katkı sağlar; devlet yetkililerine, sivil topluma ve AGİT personeline yönelik düzenli insan hakları eğitimleri sunar;
- Katılımcı Devletlere ayrımcılık yasağı ve hoşgörü taahhütlerini hayata geçirmeleri konusunda yardımcı olur ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da inanç, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya başkaca bir statüye dayalı hoşgörüsüzlük tezahürlerini ve nefret suçlarını önleme ve bunlara karşılık verme çabalarında destek sağlar;
- Roman ve Sinti Meseleleri bakımından AGİT İrtibat Noktası olarak görev yapar; Roman ve Sinti toplulukların içinde yaşadıkları toplumlara tam anlamıyla entegrasyonunu teşvik eder;
- İnsani boyut taahhütlerinin uygulamaya geçirilmesine yönelik olarak, İnsani Boyut Uygulama Toplantısı, yıllık İnsani Boyut Semineri ve Tamamlayıcı İnsani Boyut Toplantıları gibi düzenli toplantılar düzenler; ve
- Bir yandan AGİT bölgesinde kadınların durumunu iyileştirmek amacıyla tasarlanan faaliyetleri uygulamaya geçirirken, diğer yandan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla kendi bünyesinde politika ve eylemler geliştirip düzenlemek suretiyle bir toplumsal cinsiyet stratejisi yürütür.

Uzmanlık

DKİHB'nin uzmanlığı ve faaliyetleri, daha geniş kapsamlı insan hakları ve demokratikleşme alanları içerisinde şu konulara odaklanmaktadır: Demokratik seçimler, katılımcı Devletler tarafından AGİT insan hakları taahhütlerinin uygulamaya geçirilmesinin izlenmesi, Roman ve Sinti meseleleri, terörle mücadelede insan haklarının korunması, din veya inanç özgürlüğü, sivil toplum, serbest dolaşım özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, toplumsal cinsiyet eşitliği, ve hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık konularının ele alınması.

Venedik Komisyonu hakkında

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu –Venedik'te toplandığı için daha çok bilinen ismi ile Venedik Komisyonu– Avrupa Konseyi'nin anayasal konularla ilgili danışma organıdır.

Venedik Komisyonu'nun **rolü**, üye devletlere hukuki tavsiyelerde bulunmak ve bilhassa, hukuki ve kurumsal yapılarını demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarında Avrupa standartları ve uluslararası tecrübe ile uyumlu hale getirmek isteyen devletlere yardımcı olmaktır.

Aynı zamanda, çatışma yönetiminde eşsiz bir rol üstlenerek ortak bir anayasal mirasın yayılıp pekiştirilmesini sağlamaya yardım etmekte ve geçiş devletlerine yönelik olarak "olağanüstü anayasal yardım" sunmaktadır.

Komisyon'a **üye 59 devlet** arasında, Avrupa Konseyi'ne üye 47 devletten başka 12 devlet (ABD, Brezilya, Cezayir, Fas, İsrail, Kazakistan, Kırgızistan, Kore Cumhuriyeti, Meksika, Peru, şili ve Tunus) daha yer almaktadır. Venedik Komisyonu'nun genel kurul toplantılarına Avrupa Komisyonu ve AGİT/DKİHB de iştirak etmektedir.

Komisyon üyeleri, kamu hukuku ve uluslararası hukuk profesörlerinden, yüksek mahkeme ve anayasa mahkemesi yargıçlarından, ulusal parlamento üyelerinden ve bir dizi kamu görevlisinden oluşmaktadır. Bunlar üye devletler tarafından dört yıllığına görevlendirilmekte, ancak kendi bireysel sıfatları dahilinde hareket etmektedir. Aralık 2009'dan beri Komisyon Başkanlığı görevi Gianni Buquicchio tarafından yürütölmektedir.

Komisyon řu **üç alanda** çalıřmalar yürötmektedir:

- Demokratik kurumlar ve temel haklar;
- Anayasal yargı ve adli yargı;
- Seçim, referandum ve siyasi partiler.

Komisyon'un **daimi sekreterliği** Fransa'nın Strazburg şehrinde Avrupa Konseyi merkezinde yer almaktadır. **Genel kurul toplantıları** ise yılda dört kez (Mart, Haziran, Ekim ve Aralık) İtalya'nın Venedik şehrinde Scuola Grande di San Giovanni Evangelista'da düzenlenmektedir.

Bu Kılavuz İlkeler, başta sivil toplum temsilcileri olmak üzere, din veya inanç özgürlüğü alanında mevzuat hazırlama ve uygulama çalışmalarına katılan kişi ve kuruluşlara, din veya inanç topluluklarının tanınması alanında asgari uluslararası standartları içeren kıstasları ortaya koyan bir kaynak sunmayı amaçlamaktadır. Bu kıstaslar AGİT Taahhütlerine ve evrensel kabul gören insan hakları standartlarına dayanmaktadır. DKİHB ve Venedik Komisyonu bu kaynağın geniş bir kullanıma sahip olmasını ve tüm din ve inanç topluluklarına istedikleri statüyü elde etmek konusunda yardımcı olarak, herkesin din veya inanç özgürlüğünden tam anlamıyla ve hak ettikleri itibar doğrultusunda faydalanabilmesine katkı sağlamasını ümit etmektedir.